

บทที่ ๓

วิเคราะห์พัฒนาการของการให้อภัยโทษบนฐานคิด เรื่อง อภัยทานในพระพุทธศาสนา

การอภัยโทษในสังคมมีมาตั้งแต่ยุคสุโขทัยเป็นต้นมา ซึ่งก็สอดคล้องกับการปกครองแต่ละยุค ในยุคสุโขทัยเป็นการปกครองแบบพ่อปกครองลูก ประชาชนสามารถเข้าถึงสถาบันพระมหากษัตริย์โดยตรง ต่อมาในยุคของอยุธยาอำนาจการอภัยโทษก็ยังเป็นของพระมหากษัตริย์ ประชาชนไม่สามารถถวายฎีการ้องทุกข์ขออภัยโทษได้โดยตรงต้องผ่านผู้มีอำนาจว่ามีที่พระมหากษัตริย์เคาะพนักหรือโปรดปรานจึงเข้าไปขอพระราชทานอภัยโทษได้ จนกระทั่งถึงยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นและยุคการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี ๒๔๗๕ ก็มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการอภัยโทษไปจากเดิม ทั้งนี้ก็ล้วนมีพื้นฐานเกี่ยวข้องกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

เมื่อพิจารณาเรื่องอภัยทานหรือการให้อภัยตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทแล้ว อภัยทานจัดได้ว่าเป็นหลักธรรมที่สำคัญอันหนึ่งที่ว่าด้วยเรื่องทาน ทานหรือการให้ เป็นการทำบุญประการหนึ่งในพระพุทธศาสนา ทานเป็นข้อแรกในบรรดาหลักธรรมหลายๆ ประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะเห็นว่า หลักธรรมที่เป็นหลักปฏิบัติสำหรับคนหมู่มากจะเริ่มต้นด้วยทานเสมอ ได้แก่ บุญ กิริยาวัตถุ คือ ทาน สีล และภาวนา^๑ ทานจึงเป็นวิธีการที่สำคัญในการปรับระดับจิตใจของคนในสังคมให้รู้จักการเสียสละ ลดละความตระหนี่ในจิตใจ ไม่โลภอยากได้ ไม่ประทุษร้ายกันเพราะความต้องการ หรือความอยากได้ที่มากเกินไป ด้วยความสำคัญของทานดังกล่าวนี้ พระพุทธศาสนาจึงวางหลักธรรมเรื่องทานไว้เป็นแนวทางสำหรับปฏิบัติ อันจะเป็นทางดำเนินไปสู่เป้าหมายสูงสุดของชีวิต หรืออุดมคติของชีวิต ซึ่งในพระพุทธศาสนาหมายถึง การเข้าถึงพระนิพพาน โดยการวางหลักเกณฑ์ที่ง่ายต่อการประพฤติ เป็นการขจัดขัดเกลากิเลสอย่างหยาบด้วยการให้ทานก่อน แล้วจึงปฏิบัติตามหลักบุญกิริยาวัตถุขั้นต่อไป ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอดังนี้

๓.๑ แนวคิดและหลักการการอภัยทานที่เกี่ยวข้องกับการให้อภัยโทษ

๓.๑.๑ หลักการและความสำคัญของกรรม

กรรมและการให้ผลของกรรม เป็นหลักคำสอนที่สำคัญในพระพุทธศาสนาเถรวาทซึ่งชาวพุทธทุกคนควรศึกษา เพื่อป้องกันความเข้าใจผิดและนำไปสู่ความเข้าใจที่ถูกต้อง ทั้งนี้ก็

^๑ อิง .อภฺรฺรูก.(ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๔.

เนื่องมาจากเราได้มีชาวพุทธไทยจำนวนมากทั้งในอดีตและปัจจุบัน เข้าใจความหมายของกรรมและ ผลกรรมคลาดเคลื่อนผิดไปจากความหมายที่ถูกต้อง เช่น ประการแรก คนโดยมากมองกรรมไปในแง่ตัวผล คือเป็นผลของการกระทำ เพราะฉะนั้น จึงพูดว่ากัมหนำรับกรรม คำว่ากรรมในที่นี้เป็นผล ประการต่อไป มักพูดถึงกรรมโดยมุ่งเอาแง่ชั่วแ่งไม่ดี เรื่องร้าย ๆ อย่างที่ว่ากัมหนำรับกรรม หรือว่า กรรมของสัตว์ ก็หมายถึงแง่ไม่ดีทั้งนั้น คือเป็นเรื่องร้าย ๆ เป็นเรื่องทุกข์ เรื่องโศก เรื่องภัยอันตราย ความวิบัติ เหตุร้ายนานา^๒

๑) ความหมายและประเภทของกรรม

จากการศึกษาความหมายของกรรมในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ทำให้ทราบว่า กรรมเป็นคำกลาง ๆ แปลว่า การกระทำ หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา จะแสดงออกทางกายก็ ตาม วาจาก็ตาม หรือใจคิดก็ตาม จัดเป็นกรรมทั้งนั้น ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “เจตนาหิ ภิกขเว กมฺมํ วทามิ”^๓ แปลความว่า ภิกขุทั้งหลาย เจตนาอันเองเราเรียกว่ากรรม บุคคลจงใจแล้วจึงกระทำ ด้วย กาย ด้วยวาจา ด้วยใจ^๔ และกรรมนั้นก็ไม่ได้หมายถึงเฉพาะกรรมชั่ว ที่บุคคลทำไว้ในอดีตตามที่คนทั่วไปเข้าใจเท่านั้น แต่หมายถึงกรรมทั้งดีและชั่ว ที่บุคคลได้ทำไว้ทั้งในอดีต ปัจจุบันและที่จะเกิดขึ้นในอนาคตด้วย คือ ถ้าพูดถึงการกระทำเมื่อไรก็เมื่อนั้นแหละ จะเป็นอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคตก็ตาม การกระทำนั้น ๆ เป็นกรรมทั้งสิ้น^๕ นอกจากนี้ ยังทำให้ทราบว่า พระพุทธองค์ทรง แสดงความหมายของกรรมไว้ ๒ ชั้น คือ กรรมชั้นหยาบ และกรรมชั้นละเอียด ดังนี้

๑) กรรมชั้นหยาบ หมายถึง กรรมที่เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงแล้ว คนทั่วไปสามารถ เข้าใจความหมายได้ทันที กรรมชั้นหยาบนี้ ทรงหมายถึง “อาชีพการงานที่บุคคลทำ” ดังข้อความใน วาเสฏฐสูตร ที่ตรัสไว้ว่า “บุคคลเป็นชวานากีเพราะกรรม เป็นโจรกีเพราะกรรม เป็นพราหมณ์ก็ เพราะกรรม เป็นกษัตริย์ก็เพราะกรรม”^๖ หมายความว่า นายคนนี้ เขาค่านา หว่านข้าว ไถนา เขาก็

^๒ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป.) หน้า ๓-๔.

^๓ อจ. ญก. (บาลี) ๒๒/๖๓/๓๕๕.

^๔ อจ. ญก. (ไทย) ๒๒/๖๓/ ๕๗๗.

^๕ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๔๖.

^๖ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๐/๕๘๒.

เป็นชวนา การงานที่เขาทำนนั้นเอง ทำให้เขาเป็นชวนา คือเป็นไปตามการกระทำหรืออาชีพการงานของเขา เป็นขั้นที่มองดูอย่างหายบ^๗

๒) **กรรมขั้นละเอียด** หมายถึง กรรมที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของแต่ละบุคคล ซึ่งพระพุทธองค์ทรงหมายถึง เจตนา ดังพระพุทธพจน์ที่กล่าวไว้ข้างต้นว่า “เจตนาหิ ภิกขเว กมมัม วทามิ”^๘ เจตนา ตัวความคิดจิตใจ เจตจำนง ความตั้งใจคิดมุ่งหมาย เป็นตัวกรรม เมื่อบุคคลลงใจ มีเจตนาอย่างใด แล้วก็แสดงออกมาเป็นการกระทำทางกายบ้าง แสดงออกมาทางวาจาเป็นการพูดบ้าง นี่ก็คือความหมายของกรรมที่ค่อย ๆ มองละเอียดเข้ามา^๙ กรรมนั้น มีหลายประเภท แต่แบ่งออกเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ได้ ๒ กลุ่ม^{๑๐} คือ ประเภทของกรรมตามนัยแห่งพระไตรปิฎก และประเภทของกรรมตามนัยแห่งอรรถกถา ดังนี้

ก. ประเภทของกรรมตามนัยแห่งพระไตรปิฎก

ในพระไตรปิฎกสามารถจำแนกหรือแบ่งกรรมออกเป็นประเภทต่างๆ ได้ ๒ ประเภท บ้าง ๓ ประเภทบ้าง ๔ ประเภทบ้าง^{๑๑} ดังนี้

๑. กรรม ๒ ประเภท จำแนกตามคุณภาพ หรือตามธรรมชาติเป็นมูลเหตุ ได้แก่

๑) **อกุศลกรรม** กรรมที่เป็นอกุศล การกระทำที่ไม่ดี หรือกรรมชั่ว หมายถึง การกระทำที่เกิดจากอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ และโมหะ

๒) **กุศลกรรม** กรรมที่เป็นกุศล การกระทำที่ดี หรือกรรมดี หมายถึง การกระทำที่เกิดจากกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ และอโมหะ

๒. กรรม ๓ ประเภท จำแนกตามทวาร คือทางที่ทำความกรรม หรือทางแสดงออกของกรรม ได้แก่

๑) **กายกรรม** กรรมทำด้วยกาย หรือการกระทำทางกาย

๒) **วจีกรรม** กรรมทำด้วยวาจา หรือการกระทำทางวาจา

^๗ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๔๖.

^๘ อ.จ.ภก. (บาลี) ๒๒/๖๓/๓๕๕.

^๙ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๔๗.

^{๑๐} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, เพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับกรรม, หน้า ๒๐.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

๓) มโนกรรม กรรมทำด้วยใจ หรือการกระทำทางใจ

๓. กรรม ๔ ประเภท จำแนกตามสภาพที่สัมพันธ์กับวิบากหรือการให้ผล ได้แก่

๑) กรรมดำ มีวิบากดำ ได้แก่ กายสังขาร วจิตสังขาร และมโนสังขาร ที่มีการเบียดเบียน ตัวอย่างง่าย ๆ เช่น ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิฉฉาจาร มุสาวาท และดื่มสุราเมรัย

๒) กรรมขาว มีวิบากขาว ได้แก่ กายสังขาร วจิตสังขาร และมโนสังขาร ที่ไม่มีการเบียดเบียน ตัวอย่างคือ การประพฤติตามกุศลกรรมบถ ๑๐

๓) กรรมทั้งดำและขาว มีวิบากทั้งดำและขาว ได้แก่ กายสังขาร วจิตสังขาร และมโนสังขารที่มีการเบียดเบียนบ้าง ไม่มีการเบียดเบียนบ้าง เช่น การกระทำของมนุษย์ทั่ว ๆ ไป

๔) กรรมไม่ดำ ไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม ได้แก่ เจตนาเพื่อละกรรมทั้งสามอย่างข้างต้นหรือว่าโดยองค์ธรรม ได้แก่ โพชฌงค์ ๗ หรือมรรคมีองค์ ๘^{๑๒} จากการศึกษาประเภทของกรรมในพระไตรปิฎก ทำให้ทราบว่าในบรรดากรรมที่กล่าวไว้ข้างต้นทั้งหมด กรรมที่จัดว่าสำคัญที่สุด คือมโนกรรม เหตุที่มโนกรรมสำคัญที่สุด ก็เพราะว่าเป็นจุดเริ่มต้น คนคิดก่อนแล้วจึงพูดจึงกระทำ คือแสดงออกทางกายและวาจา^{๑๓} ทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว

ข. ประเภทของกรรมตามนัยแห่งอรรถกถา

คัมภีร์อรรถกถา หมายถึง คัมภีร์ที่พระเถระผู้เป็นพหูสูตรแต่งขึ้นในภายหลัง โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่ออธิบายความในพระไตรปิฎก อรรถกถาที่แสดงเรื่องกรรมและเป็นที่นิยมนับมากที่สุดในยุคหลัง ๆ คือ คัมภีร์วิสุทธิมรรค ซึ่งแต่งโดยพระพุทธโฆสาจารย์ ในคัมภีร์นี้ ท่านได้แบ่งกรรมไว้ถึง ๑๒ ประเภท^{๑๔} หรือกรรมสี่ ๓ หมวด มีหัวข้อและความหมายโดยย่อ ดังนี้^{๑๕}

หมวดที่ ๑ ว่าโดยปากกาล คือ จำแนกตามเวลาที่ให้ผล

๑) ติฏฐธรรมเวทนิยกรรม กรรมให้ผลในปัจจุบันคือภพนี้ ได้แก่กรรมดีก็ตาม ชั่วก็ตาม ที่กระทำในขณะที่แห่งชวนจิตดวงแรก ในบรรดาชวนจิตทั้ง ๗ แห่งชวนวิธีหนึ่งๆ พูดเป็นภาษาวิชาการว่า ได้แก่ชวนเจตนาที่หนึ่ง กรรมนี้ให้ผลเฉพาะในชาตินี้เท่านั้น ถ้าไม่มีโอกาสให้ผลในชาตินี้ ก็กลายเป็นอโหสิกรรม ไม่มีผลต่อไป เหตุที่ให้ผลในชาตินี้ เพราะเป็นเจตนาดวงแรก ไม่ถูกกรรมอื่นครอบงำ เป็นการปรุงแต่งแต่เริ่มต้น จึงมีกำลังแรง แต่ไม่ให้ผลต่อจากชาตินี้ไปอีก เพราะไม่ได้

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๘, หน้า ๑๕๕-๑๖๐.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๑.

^{๑๔} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, เพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับกรรม, หน้า ๒๒.

^{๑๕} ๑๐๐ ปี สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), คัมภีร์วิสุทธิมรรค, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชารัฐกิจภัณฑ์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๓๖๕-๓๖๐.

การเสพกลิ่น จึงมีผลเล็กน้อย ท่านเปรียบว่าเหมือนพรานเห็นเนื้อ หยิบลูกศรยิงไปทันที ถ้าถูกเนื้อก็ล้มที่นั่น แต่ถ้าพลาด เนื้อก็รอดไปเลย

๒) **อุปัชฌายกรรม** กรรมให้ผลในภพที่จะไปเกิดคือในภพหน้า ได้แก่ กรรมดีก็ตาม ชั่วก็ตาม ที่กระทำในขณะที่แห่งขวนจิตดวงสุดท้ายในบรรดาขวนจิตทั้ง ๘ แห่งขวนวิถีหนึ่ง ๆ พุดเป็นภาษาวิชาการว่า ได้แก่ขวนจิตที่ ๘ กรรมนี้ให้ผลเฉพาะในชาติถัดจากนี้ไปเท่านั้น ถ้าไม่มีโอกาสให้ผลในชาติหน้า ก็กลายเป็นอโหสิกรรม ที่เป็นเช่นนี้ เพราะเป็นเจตนาท้ายสุดของขวนวิถีเป็นตัวให้สำเร็จความประสงค์ และได้ความเสพกลิ่นจากขวนเจตนา ก่อน ๆ มาแล้ว แต่ในเวลาเดียวกัน ก็มีกำลังจำกัด เพราะเป็นขณะจิตที่กำลังสิ้นสุดขวนวิถี

๓) **อปรายกรรม** กรรมให้ผลในภพต่อ ๆ ไป ได้แก่กรรมดีก็ตาม ชั่วก็ตาม ที่ทำในขณะที่แห่งขวนจิตทั้ง ๕ ในระหว่างคือในขวนจิตที่ ๒-๖ แห่งขวนวิถีหนึ่ง ๆ พุดเป็นภาษาวิชาการว่า ได้แก่ ขวนเจตนาที่สองถึงที่หก กรรมนี้ให้ผลได้เรื่อยไปในอนาคต เมื่อเลยจากภพหน้าไปแล้ว คือได้โอกาสเมื่อใด ก็ให้ผลเมื่อนั้น ไม่ใช่อโหสิกรรม ตรงเท่าที่ยังอยู่ในสังสารวัฏ ท่านเปรียบเหมือนสุนัขไล่เนื้อ ตามทันเมื่อใด ก็กัดเมื่อนั้น

๔) **อโหสิกรรม** กรรมเล็กให้ผล ได้แก่กรรมดีก็ตาม ชั่วก็ตาม ซึ่งไม่ได้โอกาสที่จะให้ผลภายในเวลาที่จะออกผลได้ เมื่อผ่านล่วงเวลานั้นไปแล้ว ก็ไม่ให้ผลอีกต่อไป หมวดที่ ๒ ว่าโดยกิจคือจำแนกการให้ผลตามหน้าที่

๕) **ชนกกรรม** กรรมแต่งให้เกิด หรือกรรมที่เป็นตัวนำไปเกิด ได้แก่ กรรมคือเจตนาดีก็ตาม ชั่วก็ตาม ที่เป็นตัวทำให้เกิดขั้นที่เป็นวิบาก ทั้งในขณะที่ปฏิสนธิและในเวลาที่จะชีวิตเป็นไป (ปวัตติกาล)

๖) **อุปัตถัมภกรรม** กรรมสนับสนุน ได้แก่กรรมพวกเดียวกับชนกกรรม ซึ่งไม่สามารถให้เกิดวิบากเอง แต่เข้าช่วยสนับสนุนหรือซ้ำเติมต่อจากชนกกรรม ทำให้สุขหรือทุกข์ที่เกิดขึ้นในขั้น ซึ่ง เป็นวิบากนั้นเป็นไปนาน

๗) **อุปปีฬกรรม** กรรมบีบคั้น ได้แก่กรรมฝ่ายตรงข้ามกับชนกกรรม ซึ่งให้ผลบีบคั้นผลแห่งชนกกรรมและอุปัตถัมภกรรม ทำให้สุขหรือทุกข์ที่เกิดขึ้นในขั้น ซึ่งเป็นวิบากนั้น ไม่เป็นไปนาน

๘) **อุปฆาตกรรม** ได้แก่กรรมฝ่ายตรงข้ามที่มีกำลังแรง เข้าตัดรอนความสามารถของกรรมอื่นที่มีกำลังน้อยกว่าเสีย ห้ามวิบากของกรรมนั้นขาดไปเสียทีเดียว แล้วเปิดช่องแก้วิบากของตน เช่น ปิฎมาตกรรมของพระเจ้าชาตศัตรู ตัดรอนกุศลกรรมของพระองค์เสีย เป็นต้น

๕) **ครุกรรม** กรรมหนัก ได้แก่กรรมที่มีผลแรงมาก ในฝ่ายดีได้แก่สมบัติ ๘ ในฝ่ายชั่ว ได้แก่ อนันตริยกรรม มีมาตุฆาต เป็นต้น ย่อมให้ผลก่อนและครอบงำกรรมอื่น ๆ เสีย เหมือนเหมือน ห้วงน้ำใหญ่ไหลบ่ามาท่วมทับน้ำน้อยไป

๑๐) **พหุกรรม หรืออาจิณฺณกรรม** กรรมทำมากหรือกรรมเคยชิน ได้แก่ กรรมดีหรือกรรมชั่วที่ประพฤติกมาก หรือทำบ่อย ๆ สังสมเคยชินเป็นนิสัย เช่น เป็นคนมีศีลดี หรือเป็นคนทุศีล เป็นต้น กรรมไหนทำบ่อยทำมากเคยชิน มีกำลังกว่าก็ให้ผลได้ก่อน เหมือนนักมวยปล้ำลงสู้กัน คนไหนแข็งแรงเก่งกว่า ก็ชนะไป กรรมนี้ต่อเมื่อไม่มีครุกรรม จึงจะให้ผล

๑๑) **อาสัณฺณกรรม** กรรมจวนเจียน หรือกรรมใกล้ตาย ได้แก่กรรมที่กระทำหรือระลึก ขึ้นมาในเวลาใกล้ตาย จับใจอยู่ใหม่ ๆ ถ้าไม่มีกรรม ๒ ข้อก่อน ก็จะให้ผลก่อน กรรมอื่น ๆ เปรียบเหมือนโคแอ่อยู่ในคอก พอนายโคบาลเปิดประตูออก โคใดอยู่ริมประตูออก แม้เป็นโคแก่อ่อนแอ ก็ออกไปได้ก่อน

๑๒) **กตัตตากรรม** หรือกตัตตาวาปนกรรม กรรมสัปดาห์ทำ ได้แก่กรรมที่ทำด้วยเจตนา อันอ่อน หรือมิใช่เจตนาอย่างนั้น ๆ โดยตรง เป็นกรรมที่เบา เปรียบเหมือนลูกศรที่คนบ้ายิงออกไป ต่อเมื่อไม่มีกรรมสามข้อก่อน กรรมนี้จึงจะให้ผล

กรรม ๑๒ นี้ เรียกได้ว่าเป็นมติของพระอรรถกถาจารย์โดยแท้ แม้ว่าจะมีบางข้อที่ได้เค้าความเดิมจากพระบาลี คือพระไตรปิฎก^{๑๖} และการแบ่งกรรมออกเป็น ๑๒ ประเภทนี้ ช่วยทำให้ผู้ศึกษาเรื่องกรรมมองเห็นภาพของกรรมชัดเจนยิ่งขึ้น^{๑๗}

๒) การให้ผลของกรรม

หลักกรรม หรือกฎแห่งกรรมมีอยู่ว่า “บุคคลทำกรรมใดไว้ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เขา ย่อมต้องรับผลแห่งกรรมนั้น”^{๑๘} แต่เนื่องจากกรรมบางอย่าง หรือการกระทำบางคราวไม่มีผลปรากฏชัดในทันที ผู้มีปัญญาน้อยจึงมองไม่เห็นผลแห่งกรรมของตน จึงทำให้สับสน และเข้าใจ ไขว้เขว^{๑๙} จนกลายมาเป็นปัญหาที่ถกเถียงกันมากที่สุด^{๒๐} การแก้ปัญหานี้ในเรื่องนี้ ที่เหมาะสมและ

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, หน้า ๒๒๐.

^{๑๗} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, **เพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับกรรม**, หน้า ๒๒.

^{๑๘} อจ. ปญฺญก. (ไทย) ๒๒/๕๙/๑๐๑.

^{๑๙} วสิน อินทสระ, **หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, หน้า ๔.

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, หน้า ๑๘๗.

ถูกต้องที่สุด คือการกลับไปศึกษาหาคำตอบจากพระพุทธพจน์เรื่องกรรมและการให้ผลของกรรม ที่มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกและอรรถกถา จากการศึกษาครั้งนี้ ทำให้ผู้วิจัยได้ทราบว่าเรื่องกรรม และการให้ผลของกรรมนี้ พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในที่ต่างๆ หลายนัย แต่ในงานวิจัยนี้ จะขอนำมากล่าวเฉพาะพระสูตรที่เห็นว่ามีสำคัญและตรงกับประเด็นที่ศึกษาเท่านั้น

๑. กรรมชั่ว-กรรมดีในชาติก่อน ให้ผลชั่ว-ผลดีในชาตินี้

ในอุพกัมมวิภังคสูตร^{๒๑} พระพุทธองค์ทรงตอบปัญหาของสุกมาณพ ถึงเหตุที่ทำให้สัตว์ทั้งหลายผู้เกิดมาเป็นมนุษย์มีความแตกต่างกัน เช่น อายุสั้น อายุยืน โรคมาก โรคน้อย ผิวพรรณทราม ผิวพรรณผ่องใส เป็นต้น เพราะกรรมของคนที่ทำไว้ในอดีตชาติ ส่งผลในปัจจุบันชาติ ดังนี้ สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้ทรามและดี สุกมาณพ กราบทูลว่า ข้อความที่ทรงแสดงนั้นยังย่อมนัก ขอให้ทรงแสดงโดยพิสดาร เพื่อเขาจักได้เข้าใจโดยแจ่มแจ้งพระพุทธองค์จึงทรงแสดงปัญหาทั้ง ๑๔ ข้อ โดยพิสดาร แต่ในที่นี้จะขอย่อความโดยจัดเป็น ๓ กลุ่มดังนี้

คู่ที่ ๑ คนที่มีอายุสั้น ก็เพราะเมื่อชาติก่อนเป็นผู้ชอบฆ่าสัตว์ ด้วยผลแห่งกรรมชั่วนั้น หลังจากตายแล้วจึงต้องไปเกิดในอบาย ทคติ วินิบาต นรก หรือหลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ได้ไปเกิดในที่เหล่านั้น ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ก็จะเป็นคนมีอายุสั้น ส่วนคนที่มีอายุยืน ก็เพราะเมื่อชาติก่อน เป็นผู้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ด้วยผลแห่งกรรมดีนั้น หลังจากตายแล้วจึงได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ หรือหลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ได้ไปเกิดในที่นั้น ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ก็จะเป็นคนมีอายุยืน

คู่ที่ ๒ คนที่มีโรคมก ก็เพราะเมื่อชาติก่อนเป็นผู้ชอบเบียดเบียนสัตว์ ด้วยผลแห่งกรรมชั่วนั้น หลังจากตายแล้วจึงต้องไปเกิดในอบาย ทคติ วินิบาต นรก หรือหลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ได้ไปเกิดในที่เหล่านั้น ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ก็จะเป็นคนมีโรคมก ส่วนคนที่มีโรคน้อย ก็เพราะเมื่อชาติก่อน เป็นผู้ไม่เบียดเบียนสัตว์ ด้วยผลแห่งกรรมดีนั้น หลังจากตายแล้วจึงได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ หรือหลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ได้ไปเกิดในที่นั้น ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ก็จะเป็นคนมีโรคน้อย

คู่ที่ ๓ คนที่มีผิวพรรณทราม ก็เพราะเมื่อชาติก่อนเป็นผู้ชอบโกรธ ผูกพยาบาทและปองร้าย ด้วยผลแห่งกรรมชั่วนั้น หลังจากตายแล้วจึงต้องไปเกิดในอบาย ทคติ วินิบาต นรก หรือหลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ได้ไปเกิดในที่เหล่านั้น ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ก็จะเป็นคนมีผิวพรรณทราม ส่วนคนที่มีผิวพรรณผ่องใส ก็เพราะเมื่อชาติก่อนเป็นผู้ไม่ชอบโกรธ ผูกพยาบาทและปองร้าย ด้วยผลแห่งกรรมดีนั้น หลังจากตายแล้วจึงได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ หรือหลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ได้ไปเกิดในที่นั้น ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ก็จะเป็นคนมีผิวพรรณผ่องใส

^{๒๑} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๕-๒๕๖/๓๔๕-๓๕๕.

คู่ที่ ๔ คนที่เกิดมามีอำนาจน้อย ก็เพราะเมื่อชาติก่อนเป็นผู้มีใจริษยา ในลาภสักการะ และการบูชาของบุคคลอื่น ด้วยผลแห่งกรรมชั่วนั้น หลังจากตายแล้วจึงต้องไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หรือหลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ได้ไปเกิดในที่เหล่านั้น ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ก็จะเป็นคนมีอำนาจน้อย ส่วนคนที่มีอำนาจมาก ก็เพราะเมื่อชาติก่อนเป็นผู้ไม่มีใจริษยา ในลาภสักการะและการบูชาของบุคคลอื่น ด้วยผลแห่งกรรมดีนั้น หลังจากตายแล้วจึงได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ หรือหลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ได้ไปเกิดในที่นั้น ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ก็จะเป็นคนมีอำนาจมาก

คู่ที่ ๕ คนที่มีโภคะน้อย ก็เพราะเมื่อชาติก่อนเป็นผู้ไม่ชอบให้ข้าว น้ำ ผ้า เป็นต้น แก่สมณะหรือพราหมณ์ ด้วยผลแห่งกรรมชั่วนั้น หลังจากตายแล้วจึงต้องไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หรือหลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ได้ไปเกิดในที่เหล่านั้น ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ก็จะเป็นคนมีโภคะน้อย ส่วนคนที่มีโภคะมาก ก็เพราะเมื่อชาติก่อนเป็นผู้ชอบให้ข้าว น้ำ ผ้า เป็นต้น แก่สมณะหรือพราหมณ์ ด้วยผลแห่งกรรมดีนั้น หลังจากตายแล้วจึงได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ หรือหลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ได้ไปเกิดในที่นั้น ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ก็จะเป็นคนมีโภคะมาก

คู่ที่ ๖ คนที่เกิดในตระกูลต่ำ ก็เพราะเมื่อชาติก่อนเป็นผู้กระด้าง เย่อหยิ่ง ไม่สักการะเคารพและนับถือ ผู้ที่ควรแก่สักการะ เคารพและนับถือ ด้วยผลแห่งกรรมชั่วนั้น หลังจากตายแล้วจึงต้องไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หรือหลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ได้ไปเกิดในที่เหล่านั้น ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ก็จะเกิดในตระกูลต่ำ ส่วนคนที่เกิดในตระกูลสูง ก็เพราะเมื่อชาติก่อนเป็นผู้ไม่กระด้าง เย่อหยิ่ง ย่อมสักการะ เคารพและนับถือ ผู้ที่ควรแก่สักการะ เคารพและนับถือ ด้วยผลแห่งกรรมดีนั้น หลังจากตายแล้วจึงได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ หรือหลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ได้ไปเกิดในที่นั้น ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ก็จะเกิดในตระกูลสูง

คู่ที่ ๗ คนที่มีปัญญาทึบ ก็เพราะเมื่อชาติก่อนเป็นผู้ไม่ชอบเข้าหาสมณะหรือพราหมณ์ เพื่อสอบถามถึงสิ่งที่ตนกุศล กรรมอะไรที่ทำแล้ว ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ แต่ให้เกิดทุกข์ตลอดไป และกรรมอะไรที่ทำแล้ว เป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุขตลอดไป ด้วยผลแห่งกรรมชั่วนั้น หลังจากตายแล้วจึงต้องไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หรือหลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ได้ไปเกิดในที่เหล่านั้น ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ก็จะเป็นคนมีปัญญาทึบ ส่วนคนที่มีปัญญามาก ก็เพราะเมื่อชาติก่อนเป็นผู้ชอบเข้าหาสมณะหรือพราหมณ์ เพื่อสอบถามถึงสิ่งที่ตนกุศล กรรมอะไรที่ทำแล้ว ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ แต่ให้เกิดทุกข์ตลอดไป และกรรมอะไรที่ทำแล้ว เป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุขตลอดไป ด้วยผลแห่งกรรมดีนั้น หลังจากตายแล้วจึงได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ หรือหลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ได้ไปเกิดในที่นั้น ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ก็จะเป็นคนมีปัญญามาก

จากการศึกษาอุพกัมมวิภังคสูตร ทำให้ทราบว่าพระสูตร ๆ นี้ เป็นพระสูตรที่แสดงถึงเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรม ที่ตรงไปตรงมาที่สุด ทำให้หายสงสัยและเข้าใจยิ่งขึ้นว่าการที่

มนุษย์เกิดมาแล้วมีความแตกต่างกัน เช่น อายุสั้น อายุยืน โรคมาก โรคน้อย ร่ำรวย ยากจน เป็นต้น ก็เพราะกรรมชั่วและดีในชาติก่อน ที่แต่ละคนได้ทำไว้ไม่เหมือนกันหรือเท่ากัน ได้ให้ผลในชาตินี้ นั่นเอง

เพราะฉะนั้น บุคคลจึงต้องยอมรับ แต่ไม่ควรยอมจำนนต่อผลแห่งกรรมชั่ว ในชาติก่อน ที่ได้ให้ผลในชาตินี้ โดยเฉพาะในเรื่องชาติกำเนิดที่ได้เกิดมาทรมาน และไม่ควรหลงระเหิรตั้งตนอยู่ในความประมาท หากได้เกิดมาดีในชาตินี้ แต่ทั้งที่เกิดมาทรมานและเกิดมาดีเป็นคนในชาตินี้ ก็ควรจะใช้โอกาสนี้ทำแต่กรรมดี เพื่อให้ผลแห่งกรรมดีที่ทำในชาตินี้ ช่วยผันแปรสถานะเดิมที่เกิดมาทรมาน ให้กลับกลายเป็นดีและมีความสุขในชาติปัจจุบัน อีกทั้ง เพื่อให้ผลแห่งกรรมดีที่ทำในชาตินี้ ช่วยสนับสนุนให้ผู้ที่มีความสุข ความเจริญเพราะเกิดมาดีแล้ว มีความสุข ความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้น ในชาตินี้ ทั้งนี้ ก็เพราะว่า บุคคลไม่ได้เป็นคนดีหรือเป็นคนชั่วเพราะชาติกำเนิด แต่จะเป็นคนดีหรือเป็นคนชั่วเพราะกรรมดีกรรมชั่วที่ตนทำนั่นเอง

๓) กฎแห่งกรรม ในฐานะเป็นหนึ่งในนิยาม ๕

เมื่อเราเข้าใจแง่ต่างๆ ในเบื้องต้นเกี่ยวกับกรรมแล้ว ก็ควรเข้าใจต่อไปด้วยว่า กรรมนี้เราถือว่าเป็นกฎอย่างหนึ่ง เรามักจะเรียกว่า กฎแห่งกรรม เป็นกฎเกณฑ์แห่งเหตุ และผลในทางพุทธศาสนาท่านบอกว่า กฎเกณฑ์แห่งเหตุ และผลนี้มีใช้มีเฉพาะกรรมนิยามอย่างเดียวกฎอย่างนี้มีหลายกฎท่านประมวลไว้ว่ามี ๕ กฎด้วยกันเรียกว่า นิยาม ๕ หรือกฎ ๕ ดังนี้^{๒๒}

๑. กรรมนิยาม กฎแห่งกรรม ได้แก่กฎเกณฑ์แห่งเหตุ และผลเกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์ เช่น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

๒. จิตตนิยาม กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการทำงานของจิตเช่น เมื่อจิตอย่างนี้เกิดขึ้นจะมีเจตสิกอะไรประกอบได้บ้าง ถ้าเจตสิกอันนี้เกิดขึ้นจะมีเจตสิกไหนเกิดร่วมได้อันไหนร่วมไม่ได้เมื่อจิตจะขึ้นสู่วิถีสอบอารมณ์มันจะดำเนินไปอย่างไรก่อนออกจากวัฏจักรก็มีวัฏจกละ (ภวัฏคัลหาว) แล้วจึงภวัฏคุปัจเฉท (ตัดภวัฏ) จากนั้นมีอะไรต่อไปอีกจนถึงชวนจิตแล้วกลับตกภวัฏอย่างเดิมอีกอย่างนี้เรียกว่ากฎแห่งการทำงานของจิตคือ จิตตนิยาม

๓. พีชนิยาม กฎเกี่ยวกับพืชพันธุ์ เช่น ปลูกมะม่วงก็เกิดเป็นมะม่วง ปลูกมะนาวก็เกิดเป็นต้นมะนาว ปลูกเมล็ดพืชอะไรก็ออกผลออกต้นเป็นพืชชนิดนั้น อย่างนี้เรียกพีชนิยาม

๔. อุตุนิยาม กฎเกณฑ์เกี่ยวกับอุตุ อุตุคือ เรื่องอุณหภูมิ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ กฎเกณฑ์เกี่ยวกับดินฟ้าอากาศ พุดอย่างชาวบ้านก็เช่น อากาศร้อนขึ้น เราก็เหงื่อออก อากาศเย็นลง เย็นมากๆ เข้าน้ำกลายเป็นน้ำแข็ง หรือถ้าร้อนมากขึ้นน้ำก็กลายเป็นไอ เรียกว่า อุตุนิยาม

๕. ธรรมนิยาม กฎแห่งธรรม คือ ความเป็นเหตุเป็นผลกันของสิ่งทั้งหลาย หรือความ

^{๒๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๑/๒๕๓.

เป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย เช่น คนเกิดมาแล้วก็ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตาย สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้น ตั้งอยู่แล้วก็ดับไป เป็นต้น^{๒๓}

กฎนี้มีตั้ง ๕ กฎ ธรรมเนียมเป็นเพียงกฎหนึ่งใน ๕ กฎนั้น การที่เราจะวิเคราะห์พิจารณา สิ่งทั้งหลายจึงอย่าไปยึดถือว่าทุกอย่างต้องเป็นเรื่องของกรรมทั้งนั้นมิฉะนั้นจะกลายเป็นทัศนะที่ ผิดพลาด เพราะพระพุทธศาสนาสอนไว้แล้ว ว่ากฎธรรมชาติมี ๕ อย่างหรือเนียม ๕ ธรรมเนียม เป็นเพียงกฎหนึ่ง เมื่ออะไรเกิดขึ้นมีอาจบอกได้ว่าเป็นเพราะกรรมเสมอไปถ้าบอกอย่างนั้นจะผิด ยกตัวอย่าง เช่น นาย ก. เหงื่อออก ถามว่า นาย ก. เหงื่อออกเพราะอะไรถ้าเป็นเพราะอากาศร้อน วินิจฉัยได้ว่าอยู่ในเนียมไหนถ้าว่าอะไรๆ ก็เป็นเพราะกรรมถ้าอย่างนั้นนาย ก. เหงื่อออกก็เพราะ กรรม เป็นกรรมอะไรของนาย ก. ที่ต้องเหงื่อออก ไม่ใช่อย่างนั้นหรือ นาย ก. เหงื่อออกเพราะ อากาศร้อน นี้เรียกว่า อุตุเนียม แต่ไม่แน่เสมอไป บางทีนาย ก. เหงื่อออกไม่ใช่เพราะร้อนก็มี เช่น นาย ก. ไปทำความผิดไว้พอเข้าที่ประชุม เขาเกิดสอบสวนหาตัวผู้กระทำความผิด นาย ก. มีความ หวาดกลัวมาก ก็อาจจะกลัวจนเหงื่อออกในกรณีนี้ นาย ก. เหงื่อออกเพราะอะไร ตรงนี้ตอบได้ว่า เพราะกรรม นี่คือธรรมเนียม^{๒๔}

๔) เกณฑ์การตัดสินเจตนาในพระพุทธศาสนา (ธรรมาธิปไตย)

เจตนาเป็นตัวกำหนดให้มนุษย์กระทำความดี หรือชั่ว และมีกรรมดีหรือกรรมชั่วที่เป็น กรรมก็เพราะมีเจตนา คือ ความตั้งใจ หรือความจงใจตามหลักพระพุทธศาสนาช่องทางในการ กระทำความดีมี ๓ ทาง คือ ๑.กระทำทางกาย เรียกว่า กายกรรม ๒.กระทำทางวาจา เรียกว่า วาจากรรม ๓.กระทำทางใจ เรียกว่า มโนกรรม พระพุทธศาสนาถือว่าสิ่งที่เป็นต้นเหตุหรือแรงผลักดันให้ มนุษย์ทำความดีต่างๆ มีอยู่สองกลุ่มกลุ่มแรกคือแรงผลักดันฝ่ายดีกลุ่มที่สองคือแรงผลักดันฝ่ายชั่ว แรงผลักดันฝ่ายดีมีมากมายแต่สามารถสรุปลงเป็นสามคือ ความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลง แรงผลักดันฝ่ายชั่วก็เช่นเดียวกัน มีมากมายแต่สามารถสรุปเป็นสามคือ ความโลภ ความโกรธ และ ความหลง เมื่อใดก็ตามที่คนเรากระทำความดีด้วยแรงผลักดันฝ่ายดี การกระทำนั้นก็เป็นความดี หาก ทำด้วยแรงผลักดันฝ่ายชั่วการกระทำนั้นก็ชั่ว ธรรมที่จัดอยู่ในฝ่ายเป็นความเลื่อมสามประการได้แก่ อะไรบ้าง ได้แก่กุศลมูลสามประการ คือกุศลมูลกล่าวคือ ความโลภกุศลมูลกล่าวคือ ความโกรธ กุศลมูลกล่าวคือ ความหลงธรรมสามประการที่กล่าวมานี้จัดอยู่ในฝ่ายแห่งความเลื่อมสามประการที่จัด

^{๒๓} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต) “หลักกรรมสำหรับคนสมัยใหม่”, (กรุงเทพมหานคร : เอกสาร ประกอบการอบรมพระธรรมทูตวัดจักรวรรดิราชาวาส , ๒๕๒๘), (อัคราณา).

^{๒๔} ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ และคณะ, ความรู้พื้นฐานทางศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , ๒๕๓๖), หน้า ๓๒-๓๓.

อยู่ในฝ่ายแห่งความเจริญสามประการได้แก่อะไรบ้างกุศลมูลสามประการคือ กุศลมูลกล่าวคือ ความไม่โลภกุศลมูลกล่าวคือ ความไม่โกรธกุศลมูลกล่าวคือความไม่หลงธรรมสามประการที่กล่าวมานี้จัดอยู่ในฝ่ายแห่งความเจริญ สิ่งที่พระพุทธองค์ทรงเรียกว่ากุศลมูลสามประการแม้ชื่อจะฟังดูในเชิงลบแต่ก็ไม่ได้หมายความว่าสิ่งเหล่านี้จะต้องแสดงตัวออกมาในเชิงลบเสมอไปความไม่โลภในทัศนะของพุทธศาสนาสามารถ แสดงตัวออกได้ทั้งในแง่ลบ และบวกยกตัวอย่างเช่น นายเขียวเป็นข้าราชการทำงานอยู่กระทรวงแห่งหนึ่งคราวหนึ่งเขามีโอกาสทุจริตโดยที่เห็นได้ชัดว่าไม่มีใครสามารถจับผิด เขาได้ นายเขียวได้ครอบครองอยู่หลายวันที่สุดก็ตัดสินใจไม่ทุจริตการตัดสินใจของนายเขียวครั้งนี้ พุทธศาสนาถือว่าถูกชักนำ โดยอโลภเจตสิกถ้านายเขียวตัดสินใจได้แน่นอนว่าไม่ทุจริตนั้น หลังจากเลิกงานแล้วเขาเดินทางกลับบ้านระหว่างที่เดินมาขึ้นรถประจำทางเขาเห็นเด็กขอทานคนหนึ่งนั่งอยู่ที่ทางเท้าเด็กคนนั้นทำทางน่าสงสาร เนื้อตัวสกปรกผอมซูบซีดนายเขียวเห็นแล้วก็นำสงสารจึงควักเงินให้เด็กคนนั้นไปสืบทาการตัดสินใจ ควักเงินให้เด็กขอทานนี้พุทธศาสนาถือว่าถูกผลักดันโดยอโลภเจตสิกเช่นกัน

๕) เกณฑ์วินิจัยกรรม

การกระทำที่มีเจตนา หรือความตั้งใจเป็นตัวนำจึงจะเป็นกรรม การกระทำที่ไร้เจตนา ประกอบ เช่นกรณีคนละเมอเดินเวลากลางคืนจัดเป็นเพียงกิริยาอาการที่เกิดขึ้นยังไม่เป็นกรรม การกระทำจัดเป็นกรรมเพราะมีเจตนาเป็นส่วนกระตุ้นถ้าเจตนาไม่ดีเพราะประกอบด้วยอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ และโมหะ กรรมที่ทำด้วยเจตนาไม่ดีนี่เป็นอกุศลกรรมส่วนกรรมที่ทำด้วยเจตนาดีมีกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ จัดเป็นกุศลกรรมหรือกรรมดี แต่อาจมีข้อโต้แย้งว่าเจตนาที่ดีไม่เป็นหลักประกันว่าผลกรรมจะออกมาดีเสมอไป เช่นพยาบาลฉีดยาผิดทำให้คนไข้ตาย การทำอย่างนี้ของพยาบาลเป็นกรรมดีหรือไม่ ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือ อะไรเป็นเกณฑ์ตัดสินกรรมดีและกรรมชั่ว เกณฑ์การวินิจัยกรรมดีและกรรมชั่วในพระพุทธศาสนาพิจารณาไว้เป็น ๒ ประการดังนี้คือ

๑. พิจารณามูลเหตุของการกระทำ ว่าเป็นกรรมนั้นเกิดจากเจตนาเช่นใด ถ้าเกิดจากเจตนาดีที่มีกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ กรรมนั้นจัดเป็นกุศลกรรม ถ้าเกิดจากเจตนาไม่ดีมีอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ โมหะ กรรมนั้นไม่ดีจัดเป็นอกุศลกรรม

๒. พิจารณาผลลัพธ์หรือวิบากของกรรม นั่นคือกรรมใดทำไปแล้วก่อให้เกิดความเดือดร้อนในภายหลังหรือพิจารณาถึงความหนักเบาของกรรมที่เกิด

๓.๑.๒ หลักการและความสำคัญอภัยทานในพระพุทธศาสนา

๑) ความหมายของอภัยทาน

“อภัยทาน” เป็นคำในภาษาบาลี ประกอบขึ้นจาก อ+ภย+ทาน หมายถึง การให้ความไม่มีภัย หรือปลอดภัย^{๒๕}

ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ก็ได้ให้ความหมาย “อภัยทาน” ว่า การให้ความไม่มีภัย^{๒๖} เช่นเดียวกัน

อภัยทาน เป็นการให้ที่เป็นมหาทาน คือ เป็นทานอันยิ่งใหญ่ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในอภิสันตสูตร^{๒๗} ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย ทาน ๕ ประการ นี้ เป็นมหาทาน ที่รู้กันว่าล้าเลิศ รู้กันมานาน รู้กันว่าเป็นอริยวงศ์ เป็นของเก่า ในอดีตไม่ถูกลบล้างแล้ว ไม่เคยถูกลบล้างในปัจจุบัน ไม่ถูกลบล้าง ในอนาคต ก็จักไม่ถูกลบล้าง ไม่ถูกสมณพราหมณ์ผู้รู้คัดค้าน ทาน ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ อริยสาวกผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์แล้ว ชื่อว่า ให้ความไม่มีภัย ให้ความไม่มีเวร ให้ความไม่เบียดเบียนแก่สัตว์ทั้งหลาย ไม่มีประมาณ ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งความไม่มีภัย ความไม่มีเวร ความไม่เบียดเบียน อันไม่มีประมาณ นี้เป็นทานประการที่ ๑ เป็นมหาทานที่รู้กันว่าล้าเลิศ รู้กันมานาน รู้กันว่าเป็นอริยวงศ์ เป็นของเก่า ในอดีตไม่ถูกลบล้างแล้ว ไม่เคยถูกลบล้าง ในปัจจุบันไม่ถูกลบล้าง ในอนาคตก็จักไม่ถูกลบล้าง ไม่ถูกสมณพราหมณ์ผู้รู้คัดค้าน นี่เป็นห้วงบุญห้วงกุศล ประการที่ ๔ นำสุขมาให้ เป็นไปเพื่อให้ได้อารมณ์ดี มีสุขเป็นผล ให้เกิดในสวรรค์ เป็นไปเพื่อเกื้อกูลเพื่อสุขที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ

๒. อริยสาวกเป็นผู้ละเว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ

๓. อริยสาวกเป็นผู้ละเว้นขาดจากการประพฤติดินกาม ฯลฯ

๔. อริยสาวกเป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดเท็จ ฯลฯ

๕. อริยสาวกเป็นผู้ละเว้นขาดจากการเสพของมีนเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท อริยสาวกผู้เว้นขาดจากการเสพของมีนเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาทแล้ว ชื่อว่า ให้ความไม่มีภัย ไม่มีเวร ให้ความไม่เบียดเบียนแก่สัตว์ทั้งหลาย ไม่มีประมาณ ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งความไม่มีภัย ความไม่มีเวร ความไม่เบียดเบียน อันไม่มีประมาณ นี้เป็นทาน

^{๒๕} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๘๐.

^{๒๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คพับลิเคชัน, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๓๑.

^{๒๗} อญ.อญฐก.(ไทย) ๒๓/๓๕/๓๐๐-๓๐๑.

ประการที่ ๑ เป็นมหาทานที่รู้จักว่าล้าเลิศ รู้กันมานาน รู้กันว่าเป็นอริยวงศ์ เป็นของเก่า ในอดีตไม่ถูกลบล้างแล้ว ไม่เคยถูกลบล้าง ในปัจจุบันไม่ถูกลบล้าง ในอนาคตก็จักไม่ถูกลบล้าง ไม่ถูกสมณพราหมณ์ผู้รู้คัดค้านภิกษุทั้งหลาย ห้วงบุญห้วงกุศล ๘ ประการนี้แล นำสุขมาให้ เป็นไปเพื่อให้ได้ อารมณ์ดี มีสุขเป็นผล ให้เกิดในสวรรค์ เป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ

จะเห็นได้ว่า อภัยทานที่กล่าวถึงในพระไตรปิฎกนั้น แท้ที่จริงก็คือ ศีล ๕ นั้นเอง และเป็นการให้ที่ยิ่งใหญ่อันเป็นมหาทาน ซึ่งจะมีความหมายที่แตกต่างไปจากความหมายเพียงแค่การให้อภัยที่เราเข้าใจกันทั่วไปว่า เป็นเฉพาะการยกโทษให้ ไม่โกรธเคืองกันเมื่อเวลาเกิดเรื่องทะเลาะกัน ในอรรถกถาแห่งขุททกนิกาย จริยาปิฎก มีคำอธิบาย “อภัยทาน” ว่าหมายถึง การป้องกันอันตราย ที่ปรากฏแก่สรรพสัตว์ให้พ้นจากพระราชาโจร ไฟ น้ำ ศัตรู สัตว์ร้ายมีราษสีห์และเสือโคร่ง เป็นต้น^{๒๘}

ในคัมภีร์มั่งคั่งคติปิณี พระสิริมั่งคั่งจารย์ กล่าวถึง อภัยทาน ไว้ดังนี้ อริยสาวกยอมให้อภัย กล่าวคือ ยอมทำอภัยทาน คือสมาทานวิริติ กล่าวคือ เบญจศีล(ศีล ๕) ศีลชื่อว่าเป็นทาน โดยความเป็นอภัยทาน หรือเจตนาเป็นการงดเว้นด้วยการให้สภาวะที่ปลอดภัยหรือให้อภัย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง หมายถึง เจตนาของบุคคลผู้ให้อภัยทานที่ต้องการเลี้ยงหรือรักษามนุสสัตว์ไว้ด้วยเจตนา ดังกล่าวนั้นเอง^{๒๙}

ดังนั้น อภัยทานในคัมภีร์มั่งคั่งคติปิณี หมายถึง การให้ในลักษณะของเจตนาเป็นเครื่องงดเว้นเป็นคุณธรรม เพราะหมายถึงเจตนาในการกระทำ มากกว่าเป็นการกระทำทางกาย วาจา ในระดับทั่วไป การให้อภัยทานนั้นทำได้ทั้งแก่นมนุษย์ด้วยกัน เช่น การให้อภัยโทษ การไม่ถือสาหาความ การไม่โกรธตอบบุคคลผู้โกรธหรือประทุษร้ายตอบบุคคลผู้ประทุษร้ายตนเอง และการให้อภัยแก่สัตว์ที่ตนได้มาด้วยประสงคจะฆ่าให้ตาย หรือการให้อภัยแก่สัตว์ที่ตนต้องการเพื่อประโยชน์แก่ตน

๒) ประเภทของอภัยทาน

โดยปกติทั่วไปแล้ว การให้ทานจะเป็นการให้ใน ๒ ประเภท คือ การให้ในสิ่งที่เป็นวัตถุและมีใช้วัตถุ เพื่ออนุเคราะห์ สงเคราะห์ตอบแทนหรือบูชาคุณ โดยมีเจตนาอันบริสุทธิ์เป็นหลักใหญ่ ประเภทแห่งทานตามนัยแห่งพระสูตรมีที่มาหลายแห่ง และการจัดประเภทแตกต่างกันไป เมื่อมุ่งถึงสิ่งที่ให้ จัดเป็น ๒ ประเภท คือ อามิสทานและธรรมทาน^{๓๐} และการให้ทานนั้นจะต้องมีองค์ประกอบหลัก ๓ ประการคือ ทายก(ผู้ให้) ไทยธรรม(สิ่งที่ให้) และปฏิคาหก(ผู้รับ)^{๓๑}

^{๒๘} พุ.จริยา.อ.(บาลี) ๘/๒๖๑.

^{๒๙} มงฺกล. (ไทย) ๓/๒,๒๔๓-๒๔๘.

^{๓๐} พุ.อิติ.(ไทย) ๒๕/๘๘/๔๓๓.

^{๓๑} อญ.ติก.(ไทย) ๒๐/๔๑/๒๐๕.

๓) คุณค่าและความสำคัญของอภัยทาน

โดยปกติในการดำเนินชีวิตของคนเรานั้น จะต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม จึงย่อมเป็นเรื่องธรรมดาที่จะมีโอกาสเกิดความขัดแย้งหรือการกระทบกระทั่งกันในหลายระดับ ตั้งแต่ขั้นพื้นฐาน คือ คนในครอบครัว เพื่อน ผู้ร่วมงาน กระทำผิดต่อเรา อารมณ์โกรธ ความขุ่นเคือง ความไม่พอใจไม่ชอบใจ ย่อมเกิดขึ้น จนกระทั่งบางครั้งมีความรู้สึกที่รุนแรงจนถึงขั้นคิดประทุษร้ายให้ฝ่ายตรงข้ามข้อยยับหรือพินาศไปในที่สุด ซึ่งความโกรธ ความประทุษร้าย ความพยาบาท ความที่จิตไม่เบิกบาน ตามหลักพระพุทธศาสนาจัดเป็นธรรมฝ่ายอกุศลทั้งสิ้น ซึ่งจะนำไปสู่ผลลบในการทำลายทั้งต่อตนเอง สังคมและประเทศชาติ เพราะฉะนั้น อภัยทานจึงมีคุณค่าและความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ต่อวิถีการดำเนินชีวิตและการดำรงอยู่ของมนุษย์ในหลายมิติด้วยกัน ดังจะได้นำเสนอต่อไปนี้

๓.๑ อภัยทานเป็นการพัฒนาจิตใจ : ด้านคุณภาพและสมรรถภาพของจิต

๑) อภัยทานเป็นการพัฒนาด้านคุณภาพของจิต คือ เป็นการสร้างจิตใจให้ดีงาม มีความเมตตา ให้ความเป็นมิตร และที่สำคัญคือเป็นจิตใจที่มีจาคะ ในที่นี้หมายถึง การสละความโกรธ^{๓๒} ความอาฆาตเคียดแค้นออกจากจิตใจ อาจารย์ วศิน อินทสระนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา กล่าวว่า โดยปกติสภาพของจิตนั้นจะสะอาดผ่องใส ไม่ต้องการความเศร้าหมองใดๆ ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นเมื่อสิ่งเศร้าหมองมากระทบ จิตจึงได้มีอาการคืนรมมีปฏิกิริยาโต้ตอบ และจะคายสิ่งเศร้าหมองนั้นออกมา แต่ถ้าสิ่งเศร้าหมองนั้นมากระทบบ่อยๆ และจิตไม่มีกำลังใดมาช่วยกำจัดสิ่งเศร้าหมอง จิตก็จะตกอยู่ใต้อำนาจของสิ่งเศร้าหมองที่เรียกว่า “กิเลส” เมื่อนานเข้าก็กลายเป็นทาสของความเคยชินอันนั้นไป เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลง ความริษยา อาฆาต พยาบาท พวกนี้ล้วนเป็นสิ่งเศร้าหมองของจิต เป็นของเสียที่เข้าสู่จิตทำให้จิตเสียปกติสภาพไป^{๓๓} การให้อภัยทานนั้นเป็นการสร้างพื้นที่ให้อารมณ์ที่เป็นกุศลเจริญงอกงามในจิตใจ ออกจากบ่วงของความโกรธ จิตจะเบาสบายเป็นอิสระทันที เท่ากับเป็นการพัฒนาคุณภาพของจิต เพราะเป็นการชำระล้างสิ่งเศร้าหมองของจิต ทำให้จิตนั้นบริสุทธิ์ผ่องใส อภัยทานนั้นจึงเปรียบเสมือนน้ำที่จะไปดับไฟภายในจิตใจที่เต็มไปด้วยความโกรธแค้น เต็มไปด้วยความอาฆาตพยาบาท ซึ่งนอกจากตัวเรานั้นจะทำร้ายตัวเองอย่างเต็มที่แล้ว จิตใจที่เต็มไปด้วยความโกรธ

^{๓๒} พุทธทาสภิกขุ, การเก็บความโกรธใส่ผู้ยั้งฉาง, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, มปป.), หน้า ๒๕-๓๑.

^{๓๓} วศิน อินทสระ, วิธีทำจิตให้บริสุทธิ์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๕๘.

ยังจะมีพลังอำนาจในการสั่งการบุคคลให้มีพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้อง ทำร้ายผู้อื่นได้ง่ายอีกด้วย ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“ธรรมทั้งหลาย มีใจ เป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สิ่งทั้งหลาย ลำเรื่องมาแต่ใจ เพราะฉะนั้น หากว่าบุคคลใดมีใจชั่ว จะพูดอะไรก็ตาม จะทำอะไรก็ตาม เพราะเหตุที่มีใจชั่วนั้น ความทุกข์ย่อมจะติดตามเขาไปเหมือนล้อหมุนไปตามรอยเท้าโคลากเกวียน^{๓๔}

ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สิ่งทั้งหลาย ลำเรื่องมาแต่ใจ เพราะฉะนั้น หากว่าบุคคลใดมีใจผ่องใส จะพูดอะไรก็ตาม จะทำอะไรก็ตาม เพราะเหตุที่มีใจผ่องใส นั้น ความสุขย่อมจะติดตามเขาไปเหมือนเงาติดตามตัว^{๓๕}

จะเห็นได้ว่า ความสุข ความทุกข์ทั้งหลายทั้งปวงของคนเรานั้นขึ้นอยู่กับจิตใจเป็นสำคัญ หมายความว่า ถ้าบุคคลมีจิตใจที่ไม่ดี ไม่ให้อภัยทาน เก็บไว้แต่ความอาฆาต พยาบาท เบียดเบียน มุ่งทำร้ายคนอื่น ก็ย่อมทำให้เกิดความทุกข์ทรมานติดตามตัวเองทุกหนทุกแห่งไปเหมือนล้อหมุนไปตามรอยเท้าโคลากเกวียน ในทางตรงกันข้าม ถ้าบุคคลนั้นมีจิตใจที่ดีงาม ให้อภัยทาน เช่น มีความรักเมตตา ให้ ความหวังดีและ ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ต้องการให้เขามีความสุข หรือ อยากช่วยเหลือคนอื่นให้พ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อนใจ ความคิดที่ดีงามเช่นนี้ ย่อมทำให้เกิดความสุข ความแช่มชื่น เบิกบานใจเป็นเหมือนเงาติดตามตัวเช่นเดียวกัน

๒) อภัยทานเป็นการพัฒนาด้านสมรรถภาพของจิต คือ การมีสติ มีขันติ มีความอดทนทางใจต่อความกระทบกระทั่ง อटकดันต่อความไม่พอใจ หรือความเจ็บใจ ไม่ว่าการกระทำของบุคคลอื่นจะเป็นสาเหตุทำให้เกิดความไม่พอใจไม่ชอบใจก็ตาม โดยการวางใจตนให้เป็นกลางๆ ไม่กระเพื่อม ใช้สติปัญญา ตรึกตรองด้วยความรอบคอบ แล้วแสดงออกต่อสถานการณ์นั้นๆ อย่างเข้าใจในธรรมชาติของมนุษย์ด้วยกัน ด้วยการอดกลั้นไม่ตอบโต้ ปรับเปลี่ยนอารมณ์ที่กดดันให้กลายเป็นความรักและความเมตตา ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้เกิดการให้อภัยทานอย่างแท้จริง ตัวอย่างของการอดทนเพื่อให้เกิดอภัยทานที่มักพบได้บ่อยในชีวิตประจำวัน ได้แก่ การอดทนต่อการล่วงเกินทางวาจาด้วย ถ้อยคำเสียสติ เหน็บแนม จนถึงคำว่าหาบายคาย โดยไม่แสดงสีหน้าอาการ ขุ่นเคืองหรือความผูกโกรธให้ปรากฏ สะกดข่มกิริยาอาการของเราให้สุภาพเป็นปกติ เอาไว้ให้ได้ ด้วยกำลังของขันดินั่นเอง ดังคำสุภาษิตที่เราได้ยินกันจนคุ้นหูว่า “จะโกรธจะชิงให้นับ

๓. อภัยทานเป็นจุดเริ่มใหม่ของมิตรภาพที่ยั่งยืน คือ มิตรภาพเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่หล่อเลี้ยงมนุษย์ในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข และสามารถทำงาน หรือดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในทิศทางที่สร้างสรรค์มากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้เมื่อเกิดความขัดแย้งระหว่างบุคคล หรือกลุ่มคน

^{๓๔} พุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๑/๒๓.

^{๓๕} พุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๒/๒๔.

ในสังคม ทำให้สัมพันธ์ภาพได้ถูกทำลายลงไป การที่บุคคลจะกลับมามีความสัมพันธ์อันดีต่อกันได้อีกครั้งเป็นสิ่งที่น่าพึงปรารถนา และมนุษย์มีความสามารถที่จะทำได้ ฉะนั้น อภัยทาน จึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการที่จะรักษาความสัมพันธ์อันดีต่อกันไว้ และจะเป็นสิ่งที่จะช่วยฟื้นฟูความสัมพันธ์ที่ได้ถูกทำลายลงไป ให้กลับมามีความสัมพันธ์อันดีต่อกันใหม่ ดังที่ปรากฏเป็นตัวอย่างที่น่าประทับใจ ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค ทีฆาวุตถุ^{๓๖} เรื่องมีอยู่ว่า ทีฆากุมารเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าทีฆิตกรุงโกศล ต่อมาพระเจ้าพรหมทัตซึ่งเป็นกษัตริย์กรุงพาราณสีได้ยกทัพมายึดกรุงโกศล พระเจ้าพรหมทัตได้จับพระเจ้าทีฆิตและพระมเหสีเพื่อเตรียมจะประหารชีวิต ขณะนั้นทีฆากุมารได้เสด็จกลับจากนอกเมืองพบพระเจ้าทีฆิตซึ่งกำลังจะถูกประหาร ท่านทรงรับสั่งโอวาทครั้งสุดท้ายกับทีฆากุมารว่า “ทีฆา พ่อย่าเห็นขาวดีกว่าสั้น อย่าเห็นสั้นดีกว่ายาว เวรย่อมไม่ระงับด้วยเวร แต่เวรย่อมระงับได้ด้วยไม่ผูกเวร” และพวกพេชฌมาตก็ได้ประหารชีวิตพระเจ้าทีฆิตและพระมเหสี ฝ่ายทีฆาได้เห็นเหตุการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้น เกิดความสลดใจเป็นอย่างยิ่งและหาอุบายที่จะแก้แค้นพระเจ้าพรหมทัต ในที่สุดทีฆาก็ได้ปลอมตัวเป็นมหาดเล็กของพระเจ้าพรหมทัต ทีฆาหาโอกาสเพื่อจะปลงพระชนม์พระเจ้าพรหมทัตได้แล้ว แต่เมื่อนึกถึงคำของพระบิดาก็ยับยั้งใจเอาไว้ได้ จนในที่สุดพระเจ้าพรหมทัตทราบความจริง จึงได้พระราชทานกรุงโกศลคืนให้กับทีฆา พร้อมทั้งพระราชธิดาของพระองค์แก่ทีฆา ได้เป็นผู้มีมิตรไมตรีต่อกันให้อภัยซึ่งกันและกันจากวลีที่ว่า “อย่าเห็นขาวดีกว่าสั้น” นั้น หมายถึง การผูกเวรด้วยความอาฆาตพยาบาทปองร้ายกันนั้นยาว มุ่งล้างผลาญกันไม่รู้จักสิ้น นามาแต่ความเดือดร้อน ส่วนการไม่จองเวรเป็นเรื่องสั้น สามารถจบได้ง่าย คนที่หวังความสุขจึงไม่ควรเห็นการผูกพยาบาทจองเวรดีกว่าให้อภัยกัน และจากวลีที่ว่า “อย่าเห็นสั้นดีกว่ายาว” หมายถึง การทำลายมิตรเป็นเรื่องสั้น ส่วนการผูกมิตรโดยมีมิตรไมตรีต่อกันนั้นเป็นเรื่องยาว

ดังนั้น ไม่ควรเห็นการทำลายมิตรดีกว่าการผูกไมตรีจะเห็นได้ว่า อภัยทานเป็นการนำไปสู่การรื้อฟื้นมิตรภาพขึ้นมาใหม่ โดยคนที่รู้โทษที่ตนล่วงเกินแล้วยอมรับผิด และคนที่รู้จักให้อภัย ทั้ง ๒ คนนั้นจะสมัคสมานกันยิ่งขึ้น ความสนิทสนมของพวกเขาย่อม ทำให้เกิดสัมพันธ์ภาพที่ยั่งยืน ดังพิสุจน์ได้จากตัวอย่างดังกล่าวข้างต้น

๔. อภัยทานเป็นการสร้างมหากุศล ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึง อภัยทาน นี้ว่าเป็นการให้ “มหาทาน” หรือทานที่ยิ่งใหญ่และผลที่ได้รับเป็นห้วงบุญห้วงกุศล นำสุขมาให้ ให้อารมณ์อันเลิศมิสุขเป็นผล เป็นไปเพื่อสวรรค์ย่อมเป็นไปเพื่อสิ่งที่น่าปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข อภัยทานจัดอยู่ในธรรมทาน ซึ่งหากจัดอยู่ในธรรมทานจะมีคำกล่าวที่ว่า ธรรมทานชนะการให้ทั้งปวง ฉะนั้น จะได้ว่า อภัยทานนั้นมีคุณค่าเหนือกว่าการให้ธรรมทาน เช่น การให้ความรู้ ซึ่งมักไม่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ในขณะที่การให้อภัยทานนั้นให้ได้ยากยิ่งนัก ด้วยไปมี

^{๓๖} วิ.ม.(ไทย) ๕/๒๗๒/๓๔๓.

ความสัมพันธ์กับความขัดแย้งในเชิงลบ เช่น การทะเลาะวิวาท ทำให้โกรธแค้น อาฆาต พยาบาท เพราะการให้อภัยทานนั้นจะต้องใช้ความอดทนต่อการกระทำของผู้หนึ่งผู้ใดที่เป็นสาเหตุทำให้เกิดความไม่พอใจ ความผูกโกรธ ความอาฆาตพยาบาท โดยการไม่ได้ตอบ ไม่ได้โทษโกรธเคือง เป็นลักษณะแห่งการยับยั้ง หักห้ามไม่ให้สัญชาตญาณแห่งอำนาจฝ่ายต่ำเข้าครอบงำจิตใจจนเป็นเหตุให้เกิดปฏิกิริยาตอบโต้ หรือการล่งละเมิด เบียดเบียนชีวิตใดๆ ทั้งทางกาย วาจาและใจ พร้อมทั้งปรับเปลี่ยนสภาวะดังกล่าวมาเป็นการให้อภัยทาน เกิดความรัก ความเมตตา ซึ่งทำให้บางครั้งการให้อภัยทานอาจดูเหมือนว่าเป็นการเสียเปรียบ ไม่ได้ได้รับความยุติธรรม เนื่องจากได้ยอมยกโทษให้คู่กรณีที่เคยล่งละเมิดทำให้เราประสบกับความทุกข์หรือความเจ็บปวด และการให้อภัยบ่อยครั้งอาจพบว่าจะทำให้ฝ่ายตรงข้ามไม่มีการปรับตัวให้ดีขึ้น นั่นอาจเป็นเพียงเหตุผลภายนอก แต่สำหรับเหตุผลภายในซึ่งเป็นเรื่องของจิตใจนั้น เมื่อให้อภัยแล้ว จิตจะเบาสบาย เป็นอิสระพ้นจากความโกรธ ความอาฆาตแค้น ทำให้ปราศจากการกระทำที่เป็นอกุศล จึงเป็นที่ประจักษ์ได้ว่า อภัยทานเป็นมหากุศล และเป็นการสะสมบุญที่ยิ่งใหญ่อย่างแท้จริง เพราะเป็นการสร้างมหากุศลที่สมบูรณ์ครบถ้วนทั้งทาน ศีล และภาวนา

๓.๑.๓ หลักการและความสำคัญอโหสิกรรมในพระพุทธศาสนา

๑) ความหมายของคำว่า อโหสิกรรม

สำหรับความหมายของคำว่า อโหสิกรรมนั้น มีการอธิบายความหมายทั้งในคัมภีร์ ทางพระพุทธศาสนา นักปราชญ์และผู้รู้ทางวิชาการทางพระพุทธศาสนา โดยได้ให้ความหมายของคำว่า อโหสิกรรมหลายท่านด้วยกัน ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) อโหสิกรรม ตามนัยแห่งพระบาลีปฏิสัมภิทามรรค ความหมายของคำว่า อโหสิกรรม คือ อโหสิ แปลว่า ได้มีแล้ว กรรม แปลว่า สิ่งที่สำคัญทั้งหลายกระทำไว้ ดังนั้น คำว่า อโหสิกรรม จึงหมายถึง การกระทำที่สำคัญทั้งหลายกระทำไว้ โดยทำผลของตนให้เกิดขึ้นเพื่อรับผลตามกรรมนั้น ๆ เพราะคำว่า กรรม ได้แก่ เจตนาเจตสิก ตามพุทธภาษิตที่ไว้ในอังคุตตรนิกายกนิสกนิบาตว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า เจตนาคือตัวกรรมเพราะสัตว์ทั้งหลายที่กระทำความกรรมด้วยกาย วาจา ใจก็ดี ย่อมมีการปรุงแต่งคือ คตินึกก่อนแล้วจึงทำกรรม” กรรมจึงเป็นเครื่องส่องให้เห็นอริยาศยของสัตว์ว่าหยาบเลวประณีตต่างกัน ดังข้อความที่กล่าวว่า “หว่านพืชเช่นใด ย่อมได้ผลเช่นนั้น บุคคลทำกรรมดีย่อมได้ผลดี บุคคลทำกรรมชั่ว ย่อมได้ผลชั่ว จงใคร่ครวญก่อนแล้วจึงทำ เพราะสิ่งที่ทำแล้ว ย่อมทำคืนไม่ได้” นี่คือกฎแห่งกรรมที่ได้มีแล้ว เรียกว่า อโหสิกรรม

ท่านพระสารีบุตรได้แสดงอโหสิกรรมไว้ในปฏิสัมภิทามรรคมี ๑๒ อย่าง^{๓๖} ซึ่งให้ผลพ้นจากกรรมก็มี ไม่ให้ผลพ้นจากกรรมก็มี ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

^{๓๖} พ.ป.อ. (ไทย) ๗/๒/๔๑๘-๔๒๒.

(๑) กรรมได้มีแล้ว วิบากของกรรมก็ได้มีแล้ว เพื่อให้ได้ความชัดเจนยิ่งขึ้นก็เอาธรรมในสัทธัมมปกาสินีมาอธิบายขยายความว่า กรรมที่บุคคลทำแล้วในอดีตภพทั้งปวงให้วิบากแล้วในอดีตภพ เรียกว่า กรรมได้มีแล้ว วิบากของกรรมก็ได้มีแล้ว คือ กรรมที่ทำแล้วในอดีต ก็ให้วิบากแล้วในอดีต

(๒) กรรมได้มีแล้ว วิบากของกรรมมิได้มีแล้ว หมายความว่า กรรมที่เป็นทิวฐัมมเวทนียกรรม ที่จะให้วิบากในภพเดียวกัน และธรรมที่เป็นอุปปีชชเวทนียกรรม ที่จะให้วิบากในภพถัดไป แต่เพราะความบกพร่องแห่งปัจจัยที่ไปสนับสนุนธรรมอื่น จึงให้วิบากในภพนั้นหรือในภพถัดไปไม่ได้ ก็หมดโอกาสให้ผล แม้กรรมในอดีตที่เป็นทิวฐัมมเวทนียกรรม อุปปีชชเวทนียกรรม และอุปปราปรเวทนียกรรม ก็จะให้วิบากในอดีตภพต่อ ๆ ไป ของพระอรหันต์ผู้ปรินิพพานไปแล้วในอดีตภพเสียก่อนที่จะให้วิบากในอดีตภพก็ให้ไม่ได้ เรียกว่า กรรมได้มีแล้ว วิบากของกรรมมิได้มีแล้ว คือ กรรมที่ทำในอดีตก็ไม่ให้วิบากในอดีต

(๓) กรรมได้มีแล้ว วิบากของกรรมมีอยู่ หมายความว่า กรรมในอดีตที่ทำแล้วก็ยังไม่ให้วิบาก พอได้ความถึงพร้อมแห่งปัจจัยอื่นที่สนับสนุนในปัจจุบันภพก็ให้วิบากในปัจจุบันภพนั้น เรียกว่า กรรมได้มีแล้ว วิบากของกรรมก็มีอยู่ คือ กรรมที่เกิดในปัจจุบันก็ให้ผลในปัจจุบัน

(๔) กรรมได้มีแล้ว วิบากของกรรมไม่มีอยู่ หมายความว่า กรรมที่ทำแล้วในอดีตจะให้วิบากในปัจจุบันภพ แต่เพราะปัจจัยอื่นบกพร่อง ก็ล่วงเลยเวลาที่ตนจะให้ผล ก็หมดโอกาสให้ผล คือ กรรมในอดีตที่ยังไม่ให้วิบาก แต่จะให้วิบากในปัจจุบันภพของพระอรหันต์ผู้ปรินิพพานไปเสียก่อนในปัจจุบันภพ เรียกว่า กรรมได้มีแล้ว วิบากของกรรมไม่มีอยู่ คือ กรรมที่ทำให้ปัจจุบันภพไม่ให้ผลในปัจจุบันภพ

(๕) กรรมได้มีแล้ว วิบากของกรรมจักมี หมายความว่า กรรมในอดีตที่ทำแล้วควรจะให้ผลได้แต่ยังไม่ให้ผล เพราะรอความถึงพร้อมแห่งปัจจัยอื่นอยู่แต่พอได้ความถึงพร้อมแห่งปัจจัยในอนาคตเข้าก็ให้วิบาก เรียกว่า กรรมได้มีแล้ว วิบากของกรรมจักมี คือ กรรมในอดีตจักให้วิบากในอนาคต

(๖) กรรมได้มีแล้ว วิบากของกรรมจักไม่มี หมายความว่า กรรมที่ทำแล้วในอดีตจะให้ผลในอนาคต แต่ล่วงเลยเวลาให้วิบากของตนไปจึงหมดโอกาสให้ผล คือ กรรมในอดีตที่จะพึงให้วิบากในอนาคตอันไกลของพระอรหันต์ผู้จักปรินิพพานไปเสียก่อนในอนาคตอันใกล้ เรียกว่า กรรมได้มีแล้ว วิบากของกรรมจักไม่มี คือ กรรมในอดีตมี แต่ให้วิบากในอนาคตไม่ได้

(๗) กรรมมีอยู่ วิบากของกรรมก็มีอยู่ หมายความว่า ทิวฐัมมเวทนียกรรม ที่ทำในปัจจุบันภพ ก็ให้ผลในปัจจุบันภพ เรียกว่า กรรมมีอยู่ วิบากของกรรมก็มีอยู่ คือ กรรมในปัจจุบันก็ให้วิบากในปัจจุบัน

(๘) กรรมมีอยู่ วิบากของกรรมไม่มีอยู่ คือ กรรมที่ทำในปัจจุบันจะให้วิบากในปัจจุบัน แต่เพราะความบกพร่องแห่งปัจจัยที่ไปสนับสนุนกรรมอื่น จึงหมดโอกาสให้วิบากในปัจจุบัน ภาคือ กรรมปัจจุบันที่จะให้วิบากในปัจจุบันภพของพระอรหันต์ผู้จะปรินิพพานไปเสียก่อนในปัจจุบัน ภพอันไกล เรียกว่า กรรมมีอยู่ วิบากของกรรมไม่มีอยู่ คือ กรรมในปัจจุบันให้วิบากในปัจจุบันไม่ได้

(๙) กรรมมีอยู่ วิบากของกรรมจักมี คือ กรรมที่เป็นอุปัชฌายะกรรม และอุปปราปรเวทนิยกรรม ที่กำลังเกิดในปัจจุบัน อันจะให้วิบากในอนาคต เรียกว่า กรรมมีอยู่ วิบากของกรรมจักมี คือ กรรมปัจจุบันจักให้วิบากในอนาคต

(๑๐) กรรมมีอยู่ วิบากของกรรมจักไม่มี คือ กรรมที่เป็นอุปัชฌายะกรรม จะให้วิบากในอนาคตตกไป แต่เพราะความบกพร่องแห่งปัจจัยอื่นจึงให้วิบากไม่ได้ แต่กรรมที่เป็นอุปปราปรเวทนิยกรรมที่กำลังเกิดในปัจจุบัน จะให้วิบากในอนาคตอันไกลของพระอรหันต์ผู้จะพึงปรินิพพานไปเสียก่อนในอนาคตภพอันไกล เรียกว่า กรรมมีอยู่ วิบากของกรรมจักไม่มี คือ กรรมในปัจจุบันจักไม่ให้วิบากในอนาคต

(๑๑) กรรมจักมี วิบากของกรรมก็จักมี คือ กรรมที่จะพึงทำในอนาคตก็จักมี และจักให้วิบากในอนาคตด้วย เรียกว่า กรรมจักมี วิบากของกรรมก็จักมีอยู่ คือ กรรมในอนาคต จักให้วิบากในอนาคต

(๑๒) กรรมจักมี วิบากของกรรมจักไม่มี หมายความว่า กรรมที่จะทำในอนาคตจักมีแต่มีความบกพร่องแห่งปัจจัยอื่นพึงให้วิบากในอนาคตไม่ได้ เพราะกรรมในอนาคตที่จะพึงให้วิบากในอนาคตภพอันไกลของพระอรหันต์ผู้จะปรินิพพานไปเสียก่อนในอนาคตอันไกล เรียกว่ากรรมในอนาคตจักมีแต่วิบากของกรรมในอนาคตจักไม่มี

อโหสิกรรมที่กล่าวมานี้ คือ กรรมได้มีแล้ว ซึ่งแสดงตามอภิธรรมนัยตามสถานะความจริง ดังนั้น ผู้มีอโหสิกรรม ย่อมรับผลตามกรรมก็มี ไม่ต้องรับผลตามกรรมก็มี

๒) อโหสิกรรม ตามพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า กรรมที่เลิกให้ผล ไม่มีผลอีก ได้แก่ กรรมทั้งที่เป็นกุศลและอกุศลที่เลิกให้ผลเหมือนพืชที่หมดอายุเพาะปลูกไม่ขึ้นอีก^{๓๘}

๓) อโหสิกรรม ตามนัยของพระธรรมวิสุทธิกวี ให้ความหมายเป็น ๓ อย่าง คือ (๑) กรรมที่ให้ผลเสร็จแล้ว (๒) กรรมที่รอให้ผลอยู่แต่ไม่มีโอกาสหมดวาระของมันก็เป็นอโหสิกรรมไป เช่น ติฎฐัมมเวทนิยกรรมหรือกรรมที่ให้ผลในปัจจุบันเมื่อมันไม่มีโอกาสให้ผลมันก็หมดพลังหรืออุปัชฌายะกรรม คือ กรรมที่ให้ผลในชาติต่อไป เมื่อมันไม่มีโอกาสให้ผลก็หมดพลัง (๓)

^{๓๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๕๓.

กรรมที่เป็นอุปสรรคเจตนากรรม คือ กรรมในชาติต่อ ๆ ไป ติดตามบุคคลใดไป เมื่อบุคคลนั้นเข้าสู่พระนิพพานแล้ว ไม่มีโอกาสติดตามไปอีกเพราะท่านไม่เกิดแล้ว กรรมนี้ก็จะเป็นอโหสิกรรมไป^{๓๕}

๔) อโหสิกรรม ตามนัยของเสฐียรพงษ์ วรรณปก คือ กรรมที่หมดโอกาสให้ผล เพราะเจ้าของกรรมนั้นประกอบคุณงามความดี (กรรมใหม่) อยู่ตลอดเวลา กรรมนั้นจึงไม่มีโอกาสให้ผลในเรื่องอโหสิกรรมนี้มีอุปมาเหมือนหมาไล่เนื้อ หมานั้นขอม่วงเต็มกำลังของมัน เนื้อก็วิ่งเต็มกำลังเช่นกัน ทันเมื่อใดขอมขย้ำเมื่อนั้น บางทีหมาวิ่งไม่ทัน เนื้อก็รอดไป อโหสิกรรมก็เช่นเดียวกัน เมื่อกรรมรอโอกาสให้ผลอยู่ หากหมดโอกาสให้ผลก็กลายเป็นอโหสิกรรมไป๖๒^{๓๖}

๕) อโหสิกรรม ตามนัยของวสิน อินทสระ มีความหมาย ๓ นัย คือ (๑) หมดแรง คือ ให้ผลจนสมควรแก่เหตุแล้ว เหมือนคนได้รับโทษจำคุก ๒ ปี เมื่อถึงกำหนดแล้วเขาย่อมพ้นจากโทษนั้น (๒) กรรมจะหยุดให้ผลเมื่อกรรมอื่นเข้ามาแทรกแซงเป็นครั้งคราว คือ กรรมดีจะหยุดให้ผลชั่วคราวเมื่อบุคคลทำกรรมชั่วแรง ๆ เพื่อเปิดโอกาสให้กรรมชั่วอันมีกำลังเขี้ยวกรากนั้นให้ผลก่อน ถ้าขณะที่กรรมชั่วกำลังให้ผลอยู่ มันจะหยุดให้ผลชั่วคราวเมื่อบุคคลผู้นั้นทำกรรมดีแรงๆ (๓) บุคคลผู้ทำกรรมได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ตัณห์สัญญาคือการเวียนว่ายตายเกิดเสียได้มีชีวิตอยู่เป็นชาติสุดท้ายไม่เกิดในภพใหม่อีก กรรมขอมหมดโอกาสให้ผลอีกต่อไป วิญญาณของผู้นั้นบริสุทธิ์หมดเชื้อ เหมือนเมล็ดพืชสิ้นยางเหนียวแล้ว ปลูกไม่ขึ้นอีกต่อไป เช่น กรรมของพระโมคคัลลานะ กรรมของพระองคุลิมาล เป็นต้น^{๓๗}

กล่าวโดยสรุปคำ ว่า ลักษณะอโหสิกรรมนั้นมีทั้งอโหสิกรรมกรรมดีและและอโหสิกรรมกรรมชั่วซึ่งมีอยู่ด้วยกัน ๒ นัย คือ (๑) อโหสิกรรมที่ตัวผู้กระทำความยังเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสาร กล่าวคือ เป็นการอโหสิกรรมของกรรมบางประเภทบางชนิดเท่านั้นทั้งที่เป็นกุศลกรรมและอกุศลกรรมแต่ไม่ได้หมายถึง อโหสิกรรมของกรรมอื่น ๆ ที่รอให้ผลอยู่ เพราะยังมีกรรมอื่นที่รอให้ผลอยู่นั่นเองด้วยเหตุเจ้าของกรรมหรือผู้กระทำความนั้น ๆ ยังมีขันธ ๕ และกิเลสและยังต้องเวียนว่ายตายเกิดใน ๓๑ ภูมิ ภูมิใดภูมิหนึ่งและ(๒) อโหสิกรรมที่ตัวผู้กระทำความหมดกิเลสเข้านิพพานและดับขันธได้หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารคือไม่กลับมาเกิดอีกแล้วเพราะไม่มีขันธ ๕ ที่จะเสวยวิบากของกรรมอีกต่อไปทั้งกรรมที่เป็นกุศลกรรมและอกุศลกรรม

^{๓๕} พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), กฎแห่งกรรม, หน้า ๒๓-๒๔.

^{๓๖} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, เพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับกรรม, (กรุงเทพฯ : มปป.), หน้า ๒๕-๒๖.

^{๓๗} วสิน อินทสระ, หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด, พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เมธิตทราย, ๒๕๕๑). หน้า ๓๒.

๒) เกณฑ์พิจารณาโอฬัทธิกรรม

โอฬัทธิกรรมจัดได้ว่าเป็นกรรม ๑๒ อยู่ในหมวดที่เรียกว่า กรรมแบ่งตามระยะเวลาในการให้ผล และโอฬัทธิกรรมจัดเป็นเรื่องที่อาจกล่าวได้ว่าก่อให้เกิดความเข้าใจผิดได้ว่า เมื่อทำกรรมแล้วอาจเป็นโอฬัทธิกรรม ผู้กระทำก็ไม่ต้องรับผลของการกระทำ

เพราะฉะนั้นเมื่อพิจารณาจากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นถึงเกณฑ์ในการพิจารณาโอฬัทธิกรรมได้ ๓ ลักษณะ ก็คือ

(๑) เมื่อผลของกรรมให้ผลจนสมควรแก่เหตุแล้ว หมายความว่า กรรมดีและกรรมชั่วหมดแรงที่จะส่งผลอีกต่อไป ดังได้มีคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า เหมือนคนที่ได้รับโทษจำคุก ๒ ปี เมื่อถึงกำหนดแล้วเขาย่อมพ้นจากโทษนั้น นอกจากในระหว่าง ๒ ปี ที่ถูกจองจำอยู่ เขาจะทำความผิดซ้ำเข้าอีก ถ้าในระหว่างถูกจองจำอยู่เขาทำความดีมาก อาจได้ลดโทษลงเรื่อย ๆ การให้ผลของกรรมก็ทำนองเดียวกัน โดยปกติธรรมดาแล้วจะให้ผลจนหมดแรง นอกจากเวลาที่กำลังให้ผลอยู่นั้น บุคคลผู้นั้นทำชั่วเพิ่มขึ้น มันก็จะให้ผลรุนแรงมากขึ้น ถ้าเขาทำความดีมากขึ้น ผลชั่วก็จะเพลาลงในขณะที่กรรมดีกำลังให้ผล ถ้าเขาทำดีเพิ่มขึ้น ผลดีก็จะมีกำลังมากขึ้น ถ้าเขาทำกรรมชั่วในขณะที่ผลของกรรมก็จะเพลาลง^{๔๒}

(๒) เมื่อกรรมอื่นเข้ามาแทรกแซงเป็นครั้งคราว อุปมาเปรียบเทียบกับการวิ่งแข่งม้า ม้าตัวใดมีกำลังมากกว่า ม้าตัวนั้นย่อมถึงที่หมายก่อน ม้าตัวที่ กำลังอ่อนกว่าก็ย่อมหมดกำลังไป ในการส่งผลของกรรมก็เช่นเดียวกัน กรรมใดหนักกว่ากรรมนั้นก็ส่งผลก่อน เช่น ทรุกรรม ๕ ประการ หรือผู้ที่ปฏิบัติได้มานับชาติ ดังได้กล่าวมาข้างต้น ดังคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า กรรมดีจะหยุดให้ผลชั่วคราวเมื่อบุคคลทำกรรมชั่วแรง ๆ เพื่อเปิดโอกาสให้กรรมชั่วอันมีกำลังเขี้ยวกรากนั้นให้ผลก่อน ถ้าขณะที่กรรมชั่วกำลังให้ผลอยู่ มันจะหยุดให้ผลชั่วคราวเมื่อบุคคลผู้นั้นทำกรรมดีแรง ๆ เพื่อเปิดโอกาสให้กรรมดีให้ผลก่อน นี่หมายความว่าจำเป็นและเร่งด่วนเท่านั้น โดยปกติเมื่อกรรมอย่างหนึ่งให้ผลอยู่ กรรมอื่น ๆ ก็จะรอคอยเปรียบเหมือนพระราชามีพระราชภารกิจบางอย่างอยู่ หากมีภารกิจอย่างใดอย่างหนึ่งอันไม่รีบด่วนนัก ราชบุรุษหรืออำมาตย์มนตรีย่อมพักภารกิจนั้นไว้ จักนำความกราบบังคมทูลต่อเมื่อภารกิจที่ทรงอยู่ (เช่น ทรงต้อนรับแขกเมืองอยู่) เสร็จไปแล้ว ถ้าหากเป็นภารกิจรีบด่วนจริง ๆ เป็นเรื่องสำคัญที่สุดก็สามารถนำความกราบบังคมทูลได้ทันที การรับสั่งด้วยแขกเมืองก็ต้องหยุดไว้ก่อน^{๔๓}

(๓) เมื่อบุคคลผู้ทำกรรมได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ มีความหมาย ๒ ลักษณะคือ (๑) บุคคลผู้นั้นได้ทำลายกิเลสตัณหาแล้ว การเวียนว่ายตายเกิดในสังสารเลิยได้มีชีวิตอยู่เพียงชาติเดียว

^{๔๒} วทีน อินทสระ, หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด, หน้า ๓๑.

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑ - ๓๒.

ไม่เกิดในภพใหม่อีก กรรมบางอย่างที่มีกำลังไม่พอไม่มีโอกาสให้ผลอีกต่อไปด้วยอำนาจแห่งกุศลวิปากคือมรรคผลนิพพาน จิตของผู้ที่บรรลุธรรมดั่งนี้เหมือนเมล็ดพืชที่หมดยางเหนียวปลูกไม่ขึ้นอีกต่อไป กรรมจะมีโอกาสให้ผลอยู่บ้างก็เฉพาะที่ท่านยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น เช่น กรรมพระมหาโมคคัลลานะและกรรมของพระองค์สิมมา เป็นต้น (๒) บุคคลผู้นั้นหมดกิเลสในชั้นรตฺถนาคและไม่มีชั้นที่จะเสวยวิปากกรรมทั้งฝ่ายกุศลกรรมและฝ่ายอกุศลกรรมและได้ละสังขารไปจากโลกนี้แล้วและไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป

๓) กฎแห่งกรรมและคุณค่าอโหสิกรรม

กฎแห่งกรรมและอโหสิกรรมนั้นถือได้ว่ามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องเชื่อมโยงซึ่งกันและกันเป็นอย่างมาก เพราะกฎแห่งกรรมเป็นกฎที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นเหตุเป็นผล กล่าวคือ ทำเหตุดีผลก็คือความดี ทำเหตุชั่วผลก็คือความชั่ว ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงวิปากของกรรมอย่างลงตัว และเมื่อวิปากของกรรมทั้งที่เป็นกุศลกรรมและอกุศลกรรมส่งผลต่อผู้กระทำความกรรมแล้ว ก็เป็นอันยุติบทบาทหน้าที่ของกรรมนั้น ๆ ไป หรือที่เรียกว่า อโหสิกรรม แต่เมื่อกรรมนั้น ๆ ได้อโหสิกรรมไปแล้วก็มีไฉว่า กรรมอื่น ๆ จะไม่มีโอกาสส่งผลให้อีกต่อไปเพราะตราบใดที่ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่เจ้าของกรรมหรือผู้กระทำความกรรมนั้น ๆ ก็ยังต้องรับวิปากกรรมต่อไปอีกตราบเท่าที่ยังสร้างกรรมอยู่ ด้วยเหตุนี้กฎแห่งกรรมและอโหสิกรรมจึงเป็น (๑) ปัจจัยของการสร้างกรรมดี (๒) เป็นปัจจัยของการสิ้นกรรม โดยรายละเอียดเพื่อแสดงให้เห็นถึงปัจจัยทั้งสองให้เห็นเด่นชัดขึ้นมีดังต่อไปนี้

๓.๑ เป็นปัจจัยของการสร้างกรรมดี

กฎแห่งกรรมและอโหสิกรรมเป็นปัจจัยของการสร้างกรรมดี คือเป็นเหตุให้เกิดผลความดี หมายความว่า ความตระหนักรู้และเข้าใจถึงกฎแห่งความเป็นจริงของธรรมชาติ หรือที่เรียกว่ากฎแห่งกรรม ซึ่งถือว่าเป็นกฎที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบและเป็นสิ่งที่มีอยู่จริงว่า ชีวิตทุกชีวิตถูกควบคุมด้วยกฎแห่งกรรม และเมื่อกล่าวตามหลักพระพุทธศาสนาชีวิตทุกชีวิตไม่ว่าจะเสื่อมเจริญ สุข ทุกข์ ก้าวหน้า ถอยหลัง อายุสั้น อายุยืน เป็นต้น ล้วนขึ้นอยู่กับกรรมทั้งสิ้นคือการกระทำของมนุษย์เอง ไม่ได้ขึ้นอยู่กับอำนาจของดวงดาว พระเจ้า หรือแม้การเกิดเป็นมนุษย์ก็เกิดเพราะกฎแห่งกรรม ดังนั้น คำว่า อโหสิกรรมดังที่ได้อธิบายไว้ข้างต้นนั้น ถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญเพราะเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้คนประพฤติดังกรรมดี ดังกฎแห่งกรรมที่ว่า ผู้ที่ทำดีย่อมได้รับผลดี ผู้ที่ทำชั่วย่อมได้รับผลชั่ว ไม่เร็วก็ช้า คำว่า ไม่เร็วก็ช้า ก็คือ กรรมบางอย่างให้ผลเร็วกรรมบางอย่างให้ผลช้า กาลเวลาเป็นเครื่องพิสูจน์ผลของกรรม สำหรับเรื่องกฎแห่งกรรมนี้ผู้มีผู้กล่าวไว้ว่าเป็นกฎที่ตรงกับกฎของนิวตัน คือกฎกิริยา และปฏิกิริยา แต่กฎนี้เป็นกฎทางด้านวัตถุมีกฎอยู่ว่า ลูกฟุตบอลที่ขว้างลงไป ถ้าขว้างลงไปแรงมันก็จะกระดอนมาแรง ถ้าขว้างลงเบา มันก็จะกระดอนมาเบา กรรมที่เราทำก็เหมือนกัน ถ้าทำกรรมดีลง สิ่งตอบสนองก็เป็นกรรมดี ถ้าทำกรรมไม่ดีลง สิ่งตอบสนองมาก็คือกรรมไม่ดี นี้

เป็นกฎทางด้านจิตใจ“จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่า กฎทางด้านจิตนั้นมีลักษณะที่คล้ายกับกฎทางด้านจิตใจเมื่อตระหนักรู้และเข้าใจถึงกฎแห่งกรรมและอโหสิกรรมลักษณะนี้แล้วก็จะป็นปัจจัยสำคัญให้กระทำแต่กรรมดี ดังหลักการที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาตามหลักโอวาทปาฏิโมกข์หรือหัวใจแห่งคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ว่า “ไม่กระทำความชั่วทั้งปวง ทำกุศลสุจริตให้ถึงพร้อมชำระจิตใจของตนให้ผ่องแผ้ว นี่คือการสั่งสอนของพระพุทธศาสนาทั้งหลาย”^{๔๔} ซึ่งเมื่อก้าวโดยภาพรวมแล้วก็คือ กฎแห่งกรรม คือกฎธรรมชาติข้อหนึ่งที่ว่าการกระทำและผลแห่งการกระทำ ซึ่งการกระทำและผลแห่งการกระทำนั้นย่อมสมเหตุ สมผลกัน เช่น ทำดีย่อมได้รับผลดี ทำชั่วย่อมได้รับผลชั่ว เป็นต้น

๓.๒ เป็นปัจจัยของการสิ้นกรรม

กฎแห่งกรรมและอโหสิกรรมเป็นปัจจัยของการสิ้นกรรม ในที่นี้หมายถึง การประพุดิปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งถือได้ว่าเป็นหลักการประพุดิปฏิบัติหรือวิถีทางแห่งการปฏิบัติเพื่อความสิ้นกรรม เช่น การประพุดิปฏิบัติของพระอรหันต์ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ปฏิปทาสายกลาง ไม่เข้าไปใกล้ที่สุดสองอย่างนั้น ตถาคตได้ตรัสรู้แล้วด้วยปัญญาอันยังทำดวงตาให้เกิด ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบเพื่อความรู้ยิ่งเพื่อความตรัสรู้เพื่อนิพพาน...ปฏิปทาสายกลางนั้นได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี่แหละคือ ปัญญาอันเห็นชอบ ๑ ความดำริชอบ ๑ เจรจาชอบ ๑ การงานชอบ ๑ เลี้ยงชีวิตชอบ ๑ พยายามชอบ ๑ ระลึกชอบ ๑ ตั้งจิตชอบ ๑ ภิกษุทั้งหลาย นี่แหละคือ ปฏิปทาสายกลางนั้นที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้วด้วยปัญญาอันยัง ทำดวงตาให้เกิด ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อ

นิพพาน๖๕ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการนี้คือ สัมมาทิฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ เป็นปฏิปทาให้ถึงความดับแห่งกรรม”^{๔๖}

กรรมในพระพุทธศาสนา หมายถึง การกระทำเป็นคำกลาง ๆ ถ้าหากเป็นการกระทำ ความดีก็เรียกว่า กุศลกรรม ถ้าหากเป็นการทำความชั่วก็เรียกว่า อกุศลกรรม และกรรมนี้มีบ่อเกิดอยู่ ๓ ทวารด้วยกัน คือ กายทวาร วาจาทวารและมโนทวาร โดยพระพุทธศาสนาจะให้ความสำคัญของมโนกรรมหรือมโนทวารมากที่สุดเพราะการกระทำที่แสดงออกมาทางกายและวาจาอันล้วนเกิดขึ้นจากใจหรือจิตเป็นตัวบ่งการหรือมีเจตนาเป็นตัวกำหนดให้กระทำ ให้พูด ซึ่งกรรมหรือกฎแห่งกรรมนี้ยังจัดได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของหลักนิยาม ๕ คือ กรรมนิยาม จิตตนิยามพีช นิยาม อุตุนิยาม และธรรมนิยาม นอกจากนี้กรรมยังจัดแบ่งออกเป็นกรรม ๒ นัย คือ (๑)กรรมตามนัยแห่ง

^{๔๔} พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), กฎแห่งกรรม, หน้า ๓.

^{๔๕} ส. ท. (ไทย) ๑๐/๕๐/๕๑-๕๒.

^{๔๖} อ. ฤ. ฤ. (ไทย) ๒๒/๖๓/๔๕๑.

ผู้อื่นกลับตัวกลับใจมิให้กลับไปทำความผิดซ้ำอีก เป็นมาตรการที่ดีของสังคม การให้ความไม่มีภัยหรือ ภัยโทษนั้นมีคุณค่าและความสำคัญในการดำเนินชีวิต ศีล ๕ เป็นหลักธรรมสำคัญที่สัมพันธ์กับการ ภัยโทษ เป็นการให้ความไม่มีภัยต่อชีวิตผู้อื่น ให้ความไม่มีภัยต่อทรัพย์สินของผู้อื่น ให้ความไม่มีภัย ต่อคู่ครองของตนเองและผู้อื่น ให้ความไม่มีภัยทางวาจาต่อผู้อื่นและเป็นการให้ความไม่มีภัยต่อผู้อื่น โดยการงดเว้นการดื่มสุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท การภัยโทษทางพระพุทธศาสนาที่ เกี่ยวกับภัยทานเป็นพุทธสันติวิธีนำมาจัดการกับปัญหาความขัดแย้งเป็นจุดเริ่มต้นของการปรองดอง และเป็นการสร้างบรรยากาศแห่งการสมานฉันท์ในปัจเจกบุคคล และประเทศชาติได้

ดังนั้น การภัยโทษจึงมีคุณค่าและความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อวิถีการดำเนินชีวิตและการ ดำรงอยู่ของมนุษย์ในหลายมิติด้วยกันเป็นการพัฒนาจิตใจ ลดความมีตัวตนหรือความเห็นแก่ตัว เอื้อเพื่อเผื่อแผ่ ให้ทานไม่เบียดเบียน มีการรักษาศีล ทำจิตให้สงบ เรียนรู้การเข้าถึงความจริงของ ธรรมชาติคือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ทำให้หลุดพ้นจากการยึดมั่นถือมั่นในตัวตนหรือธรรมชาติ สามารถดำเนินกิจการต่างๆ ในทิศทางที่สร้างสรรค์ได้มากยิ่งขึ้น การให้อภัยจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการที่ จะรักษาความสัมพันธ์อันดีต่อกันไว้และเป็นสิ่งที่จะช่วยฟื้นฟูความสัมพันธ์ที่ได้ถูกทำลายลงไปให้ กลับมามีความสัมพันธ์อันดีต่อกันใหม่ ที่สำคัญ การภัยโทษเป็นการยุติผลกระทบข้ามภพข้ามชาติ การ ไม่ให้อภัย อาฆาตพยาบาทผูกแวนจะทำลายเราข้ามภพข้ามชาติ ดังกรณีการจองเวรของนางจิญญมาณวิกา ชาติก่อนผูกพยาบาทอาฆาตแค้นต่อพระพุทธเจ้าภริยานั้น ได้ส่งผลข้ามภพข้ามชาติ

๓.๒ แนวคิดเรื่องภัยทานต่อการให้อภัยโทษ

ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงภัยทานนี้ว่าเป็น “มหาทาน”^{๔๘} หรือทานที่ยิ่งใหญ่และผลที่ ได้รับเป็นห้วงบุญห้วงกุศล นำสุขมาให้ ให้อารมณ์อันเลิศมีสุขเป็นผล เป็นไปเพื่อสวรรค์ ย่อม เป็นไปเพื่อสิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข ภัยทานจัดอยู่ใน ธรรมทาน ภัยทานเป็นการชนะเหนือทานอื่นๆ เป็นการพัฒนามาจากภายในใจของผู้ให้ ตัวอย่าง พระเจ้าอโศกมหาราช จากกษัตริย์ที่กระหายสงครามมาเป็นมหาราชที่โลกไม่ลืม ทรงเป็นจักรพรรดิ แห่งจักรวรรดิโมริยะผู้ปรีชาสามารถครองราชย์ พ.ศ.๒๓๐ – ๓๑๑ ในยุคต้นของการครองราช สมบัตินั้น พระเจ้าอโศกทรงกระหายสงครามมาก ผลาญชีวิตผู้คนไปมากมายนับไม่ถ้วนจนได้รับ พระราชสมัญญาว่า จันหาโสก แปลว่าอโศกทมิฬ คือ คุร่ามาก แต่แล้วอยู่มาวันหนึ่งขณะทำ

^{๔๘} อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๓๕/๓๐๐.

สงครามยืดแคว้นกาลิงคะนั่นเอง จุดเปลี่ยนชีวิตของพระองค์ก็เดินทางมาถึง กองทัพของพระองค์ เช่นฆ่าทหาร ประชาชนผู้บริสุทธิ์ไปมากมายหลายแสนคน เลือดไหลนองทั่วพื้นปฐพีเป็นประหนึ่ง ทะเลเลือด ก่อให้เกิดความสลดพระทัยแก่พระเจ้าอโศกอย่างยิ่งชนิดที่ไม่เคยทรงเป็นมาก่อนด้วย สัมมาทิฐิเพียงวูบเดียวเท่านั้น ก็ทำให้พระองค์ทรงคิดได้ว่าสิ่งที่ทรงทำอยู่นั้น ไม่ถูกต้อง เพียงเพื่อ ชัยชนะของคนเพียงคนเดียวถึงกับต้องมีผู้คนบาดเจ็บและล้มตายกันเป็นจำนวนมาก ต่อมาจึงได้หัน มานับถือพระพุทธศาสนา ปฏิบัติศีล ๕ โดยเคร่งครัดไม่เบียดเบียนชีวิตผู้อื่น จากอโศกทมิฬผู้ กระจายเลือดกระจายสงครามมากระหายธรรม คือ ความดีงามและสันติภาพแทน ทำให้พระองค์ ทรงสร้างคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศได้เป็นอย่างมาก เป็นจอมจักรพรรดิผู้ยิ่งใหญ่อย่างไม่อาจจะ หาใครมาทัดเทียมได้

หลักธรรมที่ได้รับการยอมรับเป็นหลักธรรมเพื่อการปกครองของพระมหากษัตริย์มา โดยตลอดตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕ และแม้ในสมัยปัจจุบันก็ยังยึดถือมี ๓ หมวด คือ จักรวรรดิวัตร ราชสังคหวัตถุและทศพิธราชธรรม หลักทศพิธราชธรรมนับว่าเป็นหลักธรรมสำคัญของพระมหากษัตริย์^{๔๙} แนวคิดเกี่ยวกับพระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของ พระมหากษัตริย์ไทย นับตั้งแต่สมัยสุโขทัย เป็นต้นมา ปรากฏว่าได้มีพัฒนาการที่สอดคล้องกับการ เปลี่ยนแปลงของบ้านเมืองในแต่ละยุคสมัย นอกจากแนวความคิดที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นที่มา ของความยุติธรรม (The King is the Fountain of Justice) ซึ่งเป็นแนวคิดของการใช้พระราชอำนาจ ในการพระราชทานอภัยโทษ อันเป็นที่ประจักษ์กันโดยทั่วไปแล้ว ยังมีแนวคิดแบบพ่อกับลูก เป็น รูปแบบการปกครองในยุคสุโขทัยตอนต้นยึดหลักพรหมวิหาร^{๕๐}และทศปารมี ส่วนแนวคิดแบบ ธรรมราชาเริ่มเด่นชัดในยุคสุโขทัยตอนปลาย ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงดำรงพระองค์มั่นใน ทศพิธราชธรรมและได้นำมาปรับเข้ากับแนวคิดแบบเทวราชและเจ้าชีวิตในสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่ง พระมหากษัตริย์ทรงพระราชอำนาจเด็ดขาดเหนือชีวิตในแว่นแคว้น อย่างไรก็ตามแนวคิดแบบ ธรรมราชา และพ่อกับลูก ก็ได้กลับมามีบทบาทต่อการใช้พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัย โทษของพระมหากษัตริย์อีกครั้งหนึ่งในสมัยกรุงธนบุรีและทวีความสำคัญยิ่งขึ้นเป็นลำดับในสมัย กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น^{๕๑}

^{๔๙} สุภาพรณ ฦ บางช้าง, “พุทธธรรมที่เป็นรากฐานของสังคมไทยก่อนสมัยสุโขทัยถึงก่อน เปลี่ยนแปลงการปกครอง”, หน้า ๑๗๔ – ๑๘๓.

^{๕๐} เพ็ญจันทร์ โชติบาล, พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์ไทย, หน้า ๒๐๕ – ๒๐๖.

ต่อมาในยุคปฏิรูปกฎหมายและการศาล ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นรัชสมัยที่แนวคิดฟอกกับลูกและธรรมราชามีบทบาทต่อการใช้พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษอย่างยิ่ง พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว บทบัญญัติแห่งธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. ๒๔๗๕ ซึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ นอกจากจะทำให้พระราชฐานะและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ต้องถูกรีดรอนลงจากเดิม จากการใช้พระราชอำนาจที่ได้ขาดและเป็นอิสระมาสู่การใช้พระราชอำนาจตามขอบเขตในรัฐธรรมนูญแล้ว ยังทำให้แนวความคิดและรูปแบบของการใช้พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย ในรัชกาลปัจจุบันนี้เองได้มีการกำหนดรูปแบบของการพระราชทานอภัยโทษเป็นการทั่วไป ให้เป็นที่แน่นอนลงตัวโดยมีการตราพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับที่ ๕) พ.ศ. ๒๕๑๗ โดยให้เพิ่มเติมมาตรา ๒๖๑ ทวิ ในภาค ๗ ว่าด้วยอภัยโทษ เปลี่ยนโทษหนักเป็นเบาและลดโทษ ซึ่งให้คณะรัฐมนตรีเป็นผู้ถวายคำแนะนำต่อพระมหากษัตริย์ขอให้พระราชทานอภัยโทษ ทั้งนี้การพระราชทานอภัยโทษดังกล่าวต้องตราเป็นพระราชกฤษฎีกา^{๕๑}

อาจกล่าวได้ว่า การพระราชทานอภัยโทษ ซึ่งทวีความสำคัญเป็นอย่างสูงในปัจจุบัน เป็นผลมาจากสายสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎร ซึ่งยึดเหนี่ยวพระองค์เป็นเสมือนที่พึ่งสุดท้ายในการแสวงหาความยุติธรรม ตามขัตติยราชประเพณีในการปกครอง นำเอาคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับหน้าที่และคุณธรรมของพระมหากษัตริย์ คือ จักรวรรดิวัตร ๑๒ ราชสังคหวัตร ๔ ทศพิชราชธรรม ๑๐ และคุณธรรมที่พระมหากษัตริย์ควรประพฤติปฏิบัติในทศบารมี มาวางเป็นหลักและแปลความหมายให้เข้ากับยุคสมัย^{๕๒}

พระมหากษัตริย์ผู้ปกครองประเทศไทยก็ได้ทรงปฏิบัติทศพิชราชธรรมและบำเพ็ญทศบารมีมาช้านาน มีพระราชอำนาจในการที่จะพระราชทานอภัยโทษแก่พสกนิกรผู้ต้องอาญาแผ่นดินได้ อันเป็นการบำเพ็ญทานบารมีแผ่เมตตาไปยังพสกนิกรของพระองค์ เมื่อมีการลงโทษในการปกครองก็มักจะปรากฏเห็นเสมอว่ามิพระภิกษุผู้ใหญ่ในแต่ละยุคสมัยไปขอขมาบาปชีวิตนักโทษ

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๘ – ๒๑๐.

^{๕๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.), หน้า ๕๑๘.

ประหาร ให้ละเว้นการประหารเพื่อเป็นทาน ทศพิชราชธรรม หรือธรรมของพระราชา กิจวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติ ประกอบด้วย

๑. ทาน (การให้ คือ สละทรัพย์สิ่งของ บำรุงเลี้ยง ช่วยเหลือประชาราษฎร์ และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์)

๒. ศีล (ความประพฤติดีงาม คือ สำรวมกายและวจีหาวาร ประกอบแต่การสุจริต รักษา กิตติคุณให้ความเป็นตัวอย่าง และเป็นที่เคารพนับถือของประชาราษฎร์ มิให้มีข้อที่ใครจะดูแคลน)

๓. ปริจจาคะ (การบริจาค คือ เสียสละความสุขสำราญ เป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตน เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง)

๔. อาชชวะ (ความซื่อตรง คือ ซื่อตรงสัตย์ไว้มารยา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจไม่หลอกลวงประชาชน)

๕. มัททวะ (ความอ่อนโยน คือ มีอัธยาศัย ไม่เย่อหยิ่งหยาบคายกระด้างถือองคค์ มีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงทีกิริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม ให้ได้รับความรักภักดี แต่มีขาดยำเกรง)

๖. ตปะ (ความทรงเดช คือ แผลพเพกิลเสถียรหา มิให้มาครอบงำอำยิจิต ระวังยับยั้งข่มใจ ได้ไม่ยอมให้หลงใหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและความปรนเปรอ ความเป็นอยู่สม่ำเสมอ หรืออย่างสามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียร ทำกิจให้สมบูรณ์)

๗. อักโกธะ (ความไม่โกรธ คือ ไม่กริ้วโกรธาคลุอำนาจความโกรธ จนเป็นเหตุให้วินิจฉัย ความและกระทำการต่างๆ ผิดพลาดเสียธรรม มีเมตตาประจําใจไว้ระงับความเคืองขุ่น วินิจฉัยความ และกระทำการด้วยจิตอันราบเรียบเป็นตัวของตนเอง)

๘. อวิหิงสา (ความไม่เบียดเบียน คือ ไม่บีบบั่นกดขี่ เช่น เก็บภาษีทุจริต หรือเกณฑ์ แรงงานเกินขนาด ไม่หลงระเริงอำนาจ ขาดความกรุณา หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาญาแก่ประชาราษฎร์ผู้ใดเพราะอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง)

๙. ขันติ (ความอดทน คือ อดทนต่องานที่ตรากตรำ ถึงจะลำบากกายเหนื่อยหน่ายเพียงไร ก็ไม่ท้อถอย ถึงจะถูกข่มขู่ด้วยคำเสียดสีถากถางอย่างไร ก็ไม่หมกมุ่นกำลังใจ ไม่ยอมละทิ้งกรณียกิจที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม)

๑๐. อวิโรธนะ (ความไม่คลาดธรรม คือ วางองค์เป็นหลักหนักแน่นในธรรม คงที่ไม่มี ความเอนเอียงหวั่นไหวเพราะถ้อยคำที่ร้าย ลากสัถการะ หรืออิฏฐารมณ์ อนิฏฐารมณ์ใดๆ สถิตมั่น ในธรรมทั้งส่วนยุติธรรม คือ เทียงธรรม ก็ดี นิติธรรม คือ ระเบียนแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมปะเพณีอันดีงามก็ดี ไม่ประพฤติให้เคลื่อนคลาดวิบัติไป)^{๕๓}

^{๕๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่

จักรวรรดิวัตร ๑๒ วัตรของพระเจ้าจักรพรรดิ พระจริยาที่พระเจ้าจักรพรรดิพึงทรงบำเพ็ญ
สม่ำเสมอ ประกอบด้วย

๑. อนโธชนสุมี พลกายสุมี (สงเคราะห์ชนภายในและพลกายกองทหาร)
๒. ขตติเยสุ (สงเคราะห์กษัตริย์เมืองขึ้นทั้งหลาย)
๓. อนุยนต์สุ (สงเคราะห์เหล่าเชื้อพระวงศ์ ผู้ตามเสด็จเป็นราชบริพาร)
๔. พุราหุณคหปติเกสุ (กลุ่มkringพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย)
๕. เนคมชานปเทศสุ (กลุ่มครองชาวราษฎร์พื้นเมืองทั้งหลาย)
๖. สมณพราหุณเสุ (กลุ่มครองเหล่าสมณพราหมณ์)
๗. มิกปุกชีสุ (กลุ่มครองเนื่อนกที่เอาไว้สืบพันธุ์)
๘. อธมมการปฏิกุเขโป (ห้ามปรามมิให้มีการประพฤติกการอันผิดธรรม)
๙. อธนานัน ชนานุปปทานัน (ทำนุบำรุงผู้ขัดสนไร้ทรัพย์)
๑๐. สมณพราหุณเสุ อุปสงกมิตวา ปณหาปจจัน (เข้าไปหาและสอบถามปัญหาจะสมณพราหมณ์)

๑๑. อธมมราคสุส ปหานัน (เว้นความกำหนัดในกามโดยอาการไม่เป็นธรรม)

๑๒. วิสมโลกสุส ปหานัน (เว้นโลกกळा ไม่เลือกควรไม่ควร)^{๔๔}

หลักธรรมราชสังคหวัตถุ ๔ หรือสังคหวัตถุของผู้ครองแผ่นดิน (สังคหวัตถุของ
พระราชชา, ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจประชาชน, หลักการสงเคราะห์ประชาชนของนักปกครอง)

๑. สัสสมะระ (ความฉลาดในการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ส่งเสริมการเกษตร)

๒. ปุริสเมระ (ความฉลาดในการบำรุงราชการ รู้จักส่งเสริมคนดีมีความสามารถ)

๓. สัมมาปาสะ (ความรู้จักผูกผผสานรวมใจประชาชนด้วยการส่งเสริมอาชีพ เช่น ให้คน
จนกู้ยืมทุนไปสร้างตัวในพานิชยกรรม เป็นต้น)

๔. วาขเปยะหรือวาจาเปยะ (ความมีวาจาอันคู่คี่มน้ำใจ น้ำคำควรคี่มน คือ รู้จักพูด รู้จัก
ปราศรัย ไพเราะ สุภาพนุ่มนวล ประกอบด้วยเหตุผล มีประโยชน์ เป็นทางแห่งสามัคคี ทำให้เกิด
ความเข้าใจอันดีและความนิยมเชื่อถือ)^{๔๕}

^{๔๔} ที.ป. (ไทย) ๑๑/๓๕/๖๕.

^{๔๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๔๓ -

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปีพุทธศักราช ๒๔๗๕ พระมหากษัตริย์ทรงใช้พระราชอำนาจอภัยโทษตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญและประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มีทศพิธราชธรรมเป็นธรรมเนียมปฏิบัติและทศบารมีที่ยังเป็นคุณสมบัติสำคัญของพระมหากษัตริย์ไทยมาแต่อดีตและถือปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน

การพระราชทานอภัยโทษนั้นเป็นสิ่งที่ควบคู่กันมากับการปกครองบ้านเมืองของไทย นับแต่แรกสร้างบ้านแปลงเมืองในยุคสุโขทัยเรื่อยมาโดยลำดับจนปัจจุบัน ไม่ว่าจะอยู่ภายใต้ระบอบการปกครองตามคติโบราณที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจสูงสุดเด็ดขาดในแผ่นดิน ทั้งในทางอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหารและอำนาจตุลาการ หรือจะอยู่ภายใต้ระบอบการปกครองตามคติประชาธิปไตยที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้ใช้พระราชอำนาจภายในขอบเขตที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญทั้งนี้โดยได้มีวิวัฒนาการไปตามสภาพการณ์ของบ้านเมืองที่เปลี่ยนไปในแต่ละยุคสมัยอย่างน่าสนใจเป็นอย่างยิ่งซึ่งจะได้พิจารณาในแต่ละยุคสมัยเป็นลำดับไปดังนี้^{๕๖}

๓.๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับพระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์ในสมัยสุโขทัย

อาจกล่าวได้ว่าสิทธิในการร้องทุกข์และขอความเป็นธรรมนี้เป็นเสมือนห่วงทอง ที่คล้องความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎรของพระองค์ไว้มิให้เคลื่อนคลายนับเป็นสิทธิที่สำคัญมาก หาได้ยากในสังคมอื่นสมัยเดียวกันและเป็นสิทธิที่ประชาชนต้องการตั้งแต่โบราณมาจนทุกวันนี้ทั้งยังเป็นที่มาของประเพณีถวายฎีการ้องทุกข์และฎีกาขอพระราชทานอภัยโทษในสมัยต่อมาด้วย อนึ่งการที่พระมหากษัตริย์ ทรงเป็นทั้งที่มาแห่งความยุติธรรมและผู้พิพากษาสูงสุด ทำให้ทรงมีพระราชอำนาจทั้งในการลงโทษและการอภัยโทษรวมอยู่ด้วยกัน ดังจะเห็นได้จากความตอนหนึ่งในศิลาจารึกกฎหมายลักษณะโจรว่ามาตราหนึ่ง ข้าขึ้นในสังกัดหรือข้าพระ โยมสงฆ์ได้หลบหนีไปอยู่บ้านเรือนของตน อันอยู่ตามชนบทห่างไกลเมืองใหญ่ คนที่พาข้าท่านหนีต้องนำข้าท่านมาส่งคืน มิฉะนั้นจะมีความผิดฐานทำต่อพระเจ้าแผ่นดิน ถ้าไม่มีตัวเจ้าข้าก็ให้มอบแก่เจ้าบ้านเจ้าเมืองจะได้พ้นโทษทัณฑ์และผู้นำข้าท่านส่งให้ได้รับสินใช้

^{๕๖} เพ็ญจันทร์ โชติบาล, “พระราชทานอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์ไทย”, หน้า ๑ – ๒๐.

ทั้งนี้สันนิษฐานว่า การใช้พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์ในยุคนี้ น่าจะวางอยู่บนพื้นฐานของความเมตตาปราณีตามหลักพรหมวิหารอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการปกครองของสุโขทัยเองที่พระมหากษัตริย์กับราษฎรมีความสัมพันธ์อันที่พอกับลูกยังผลให้พระราชทานความกรุณาแก่ผู้ล่วงพระราชอาญาเสมือนพ่อที่ยกโทษทัณฑ์แก่ลูก สมัยสุโขทัยตอนปลาย พระมหาธรรมราชาลิไทย ตามหลักฐานที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วง ซึ่งพระมหาธรรมราชาลิไทยได้ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นนั้น ผู้นำที่มหาธรรมราชาลิไทย ทรงเห็นว่าเหมาะสมที่สุดคือผู้นำที่มีโชกษัตริย์นักรบหากเป็นธรรมราชา อันหมายถึงผู้นำที่ใช้ธรรมในการปกครองประชาชน ซึ่งถือว่าเป็นผู้ปกครองที่ปวงชนพอใจและเป็นผู้มีคุณธรรมสูง พระราชจริยวัตรที่เด่นเป็นที่ประจักษ์ชัดนั้น มิได้อยู่ที่การทำสงครามขยายอาณาจักรด้วยการปราบปรามท้าวพระยามหากษัตริย์ทั้งหลายให้ยอมเป็นเมืองขึ้น หากแต่ต้องการจะสั่งสอนคนทั้งหลายให้รู้ในธรรม ในบรรดาธรรมที่ทรงสั่งสอนท้าวพระยาทั้งหลายนั้น ทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการเป็นหัวใจสำคัญของหลักธรรมที่พระมหากษัตริย์ต้องยึดถือปฏิบัติ อนึ่งในบรรดาหลักทศพิธราชธรรมนั้น มีอยู่ ๓ ประการสำคัญด้วยกันที่ควรนับว่ามีบทบาทในการปรุงแต่งการใช้พระราชอำนาจในทางตุลาการของพระมหากษัตริย์ให้ผสมผสานกลมกลืนไปกับแนวความคิดธรรมราชาในยุคนี้

ประการแรก ได้แก่ อาชวะ คือการมีพระราชอัธยาศัยกอปรไปด้วย ความซื่อตรง ดำรงในสัตย์สุจริต ยึดมั่นในธรรมและดำเนินการปกครองตัดสินข้อพิพาทของประชาชน อย่างเที่ยงธรรมดังความในไตรภูมิพระร่วงตอนหนึ่งว่า “สัตว์ทั้งหลายนี้ยากจะเกิดมาเป็นคน ครั้นว่าได้เกิดมาเป็นท้าวเป็นพญาคังขาเจ้าทั้งหลายนี้ย่อมมีบุญสมภารมากแล้วจึงชาวเจ้าทั้งหลายรู้บุญรู้ธรรม แล้วรู้ละอายแก่บาปนั้นจึงหนักใจจะบังคับด้วยคำสั่งใดก็ดีดีด้วยใจซื่ออันชอบธรรมอย่าได้พ้นวันพ้นคืน ถ้าแลทำดังนี้ได้ เทพดาแลมนุษย์ทั้งหลายก็จะสรรเสริญคุณและท่านฯ”

ประการที่สอง ได้แก่ อวิโรธนะ คือ การรักษายุติธรรมมิให้แปรผันจากสิ่งที่ตรงและดำรงพระอาการคงที่ไม่มีการด้วยอำนาจยินดียินร้าย ดังความว่า “อนึ่ง เมื่อเรานั่งอยู่ใต้เมื่อแลลูกขุนทั้งปวงเข้าเฝ้านั้น แม้จะบังคับด้วยความของไพร่ฟ้าข้าไททั้งหลายเสีย อย่าได้ว่าโพนๆว่าฟ้าๆดำดีกันบังคับด้วยถ้อยความนั้นให้ถูกถ้วนโดยธรรม พิจารณารูปความนั้นแต่ต้นจนปลายให้ตระหลอดตลอด แล้วจึงบังคับด้วยใจอันซื่อตรงนั้นเลย”

ประการที่สาม ได้แก่ ทานัง จากการที่ทรงเป็นธรรมราชาซึ่งดำรงพระองค์มั่นอยู่ในทศพิธราชธรรมและบำเพ็ญทศบารมีก็เป็นเครื่องโน้มน้าวพระราชหฤทัยให้เปี่ยมไปด้วยพระเมตตาธรรม แม้ผู้ใดกระทำความผิดเป็นโทษหนักหนาอย่างไรก็ทรงโปรดดเว้นไม่ฆ่าตี ดังนั้นความจาริกข้างต้นนี้จึงเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงเปลี่ยนแปลงของแนวความคิดเกี่ยวกับพระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์จากที่เคยวางอยู่บนพื้นฐานของแนวความคิดแบบพ่อปกครองลูกในสมัยสุโขทัยยุคต้นไปแทนที่ด้วยแนวคิดธรรมราชา ซึ่งใช้ธรรมและเมตตาธรรมเป็นพื้นฐาน

๓.๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับพระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา

กรุงสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยามีความแตกต่างกันเป็นอันมากทั้งระบอบการปกครองและสังคม ระบอบการปกครองของกรุงศรีอยุธยาเป็นระบอบการปกครองซึ่งพระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจเป็นล้นพ้น สังคมในสมัยอยุธยาจึงเป็นสังคมที่ขึ้นอยู่กับพระมหากษัตริย์โดยตรง ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎรในอาณาจักรอยุธยานั้น เป็นความสัมพันธ์ระหว่างเจ้ากับข้าเมื่อเทียบกับสังคมในสมัยสุโขทัยซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎรเป็นเยี่ยงบิดากับบุตรจนอาจกล่าวได้ว่าพระมหากษัตริย์สุโขทัยไม่มีพระราชฐานะเป็นพระมหากษัตริย์อย่างสมบูรณ์เมื่อเปรียบเทียบกับพระมหากษัตริย์อยุธยา ทั้งนี้เพราะไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่แน่ชัดว่าพระราชฐานะของพระมหากษัตริย์อยุธยานั้นได้วิวัฒนาการมาจากพระราชฐานะของพระมหากษัตริย์สุโขทัย จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ปรากฏว่าตำแหน่งของพระมหากษัตริย์สมัยอยุธยาเป็นตำแหน่งที่ช่วงชิงกันด้วยอำนาจทางทหาร มิได้สืบสันตติวงศ์ลงมาดังเช่นสุโขทัย^{๕๗} ดังนั้นพระราชฐานะของพระมหากษัตริย์อยุธยาจึงตั้งอยู่บนรากฐานของอำนาจแต่เพียงอย่างเดียว และผูกพันอยู่กับอำนาจมากกว่าสิ่งอื่นใดด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องมีเครื่องมือที่จะรักษาพระราชอำนาจนั้นมิให้ถูกริดรอนเครื่องมือที่สำคัญในการรักษาอำนาจนั้นได้แก่ แนวความคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเทวราช การที่พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในพระราชฐานะเทวราชนี้เองพระองค์จึงต้องอยู่ห่างไกลจากมนุษย์สามัญ ต้องประทับในพระราชวังอันวิจิตรโอฬารดั่งเทวสถาน และมีบรรยากาสนันลึกลับน่าเกรงขาม ถ้อยคำที่ใช้กับพระมหากษัตริย์ต้องเป็นคำราชาศัพท์ ห้าม

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕ – ๖.

มองพระมหากษัตริย์ตลอดจนห้ามและต้องพระองค์หรือห้ามมิให้พระวรกายของพระมหากษัตริย์ ตกถูกพื้นดิน เพราะเชื่อว่าจะทำให้เกิดความแห้งแล้งแก่แผ่นดิน การเสด็จออกต้องมีพิธีการอันศักดิ์สิทธิ์เหมือนพระผู้เป็นเจ้ามาปรากฏพระองค์ การเสด็จดำเนินไปในที่ใดราษฎรที่อยู่ระหว่างทางเสด็จต้องปิดประตูหน้าต่างบ้านและหลบซ่อนตัว ถ้าอยู่นอกบ้านต้องหมอบกราบก้มหน้าคิดดินตลอดเวลาที่เสด็จผ่าน หากฝ่าฝืนต้องถูกลงพระราชอาญา ด้วยเหตุนี้ความใกล้ชิดสนิทสนมระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎรจึงยากที่จะเกิดขึ้นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้าถึงองค์พระมหากษัตริย์เพื่อถวายฎีการ้องทุกข์และขอความเป็นธรรม อย่างไรก็ดีมิได้หมายความว่าสิทธิในการเข้าถึงพระมหากษัตริย์เพื่อถวายฎีการ้องทุกข์ซึ่งปรากฏมาแต่ครั้งกรุงสุโขทัย จะปลาสนการไปในสมัยอยุธยา หากแต่การเข้าถึงองค์พระมหากษัตริย์นั้นเต็มไปด้วยความยากลำบากทั้งเป็นการเสี่ยงชีวิตอย่างมาก เพราะอาจได้รับโทษทัณฑ์ถึงประหารชีวิตหรือถูกลงพระราชอาญาอย่างอื่น ๆ เหตุที่เป็นดังนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่ตำแหน่งพระมหากษัตริย์ต้องช่วงชิงกันด้วยอำนาจทางทหาร ผู้ที่มีฝีมือและกำลังทหารเหนือกว่าเท่านั้นจึงจะเป็นผู้มีชัยครั้งเมื่อปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์แล้ว ก็ต้องทรงระวังพระองค์อยู่ตลอดเวลา ด้วยเกรงว่าจะมีผู้คิดกบฏโค่นล้มพระราชบัลลังก์และจับพระมหากษัตริย์นั้นปลงพระชนม์เสียดังที่ปรากฏในประวัติศาสตร์อยู่เนืองๆ ดังนั้นการดำรงพระราชฐานะอันสูงส่งประดุจเทวราชและเจ้าชีวิตของพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยานั้น นับเป็นรากฐานอันสำคัญยิ่งของการใช้พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษและทำให้พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษมีลักษณะเด็ดขาดเป็นไปตามพระราชอัชฌาศัยและพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์แต่เพียงพระองค์เดียว ทำให้แนวความคิดธรรมเนียมราชาต้องลดความสำคัญลงในสมัยอยุธยา อย่างไรก็ดีตามอิทธิพลของแนวความคิดธรรมเนียมราชาที่ผู้ปกครองต้องยึดมั่นและปฏิบัติตามหลักทศพิธราชธรรมก็มีได้สูญหายไปเสียเลยทีเดียว อย่างไรก็ดีตามพระมหากษัตริย์อยุธยาทรงมีแนวโน้มที่จะใช้พระราชอำนาจนี้ไปในลักษณะที่เป็นพระเดชมากกว่าพระคุณ พระมหากษัตริย์จึงไม่สามารถพระราชทานอภัยโทษให้ผู้อื่นได้โดยง่าย ทั้งนี้เพื่อรักษาไว้ซึ่งความเด็ดขาดของพระราชอำนาจของพระองค์ จากการศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่า การพระราชทานอภัยโทษแก่ผู้กระทำความผิดในแต่ละรายจำต้องอาศัยผู้กราบบังคมทูลขอพระราชทานอภัยโทษให้ ซึ่งการกราบบังคมทูลขอพระราชทานอภัยโทษนี้นับเป็นเรื่องที่ต้องเสี่ยงต่อความเป็นความตายของผู้ขอพระราชทานอภัยโทษอาจต้องพระราชอาญาประการหนึ่งประการใดก็ได้ ดังนั้น

นอกจากผู้ต้องโทษจะมีคุณความดีปรากฏมานานแล้ว ผู้ขอพระราชทานอภัยโทษให้นั้นก็เปรียบเสมือนผู้รับรองรับประกัน^{๕๔} จึงจำเป็นต้องอาศัยผู้ที่พระมหากษัตริย์ทรงโปรดปรานหรือเคารพนับถือด้วย

๓.๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับพระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงธนบุรี

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีพระบรมเชษฐาณภาพเหนือชีวิตราษฎรในแผ่นดิน การใช้พระอำนาจในการลงโทษอยู่ในลักษณะเฉียบขาดและรุนแรง เพราะเกือบตลอดรัชสมัยจะทรงเสด็จราชดำเนินในการพระราชสงคราม แต่ในยามว่างเว้นจากสงครามจะทรงดำรงความเป็นธรรมราชาที่เปี่ยมไปด้วยพระราชหฤทัยที่รักและเมตตาต่อราษฎรเสมือนบุตรและธิดาของพระองค์เอง ได้ทรงช้างเผือกออกเยี่ยมเยือนราษฎรและเปิดโอกาสให้ราษฎรร้องทุกข์ การพระราชทานอภัยโทษในรัชสมัยนี้จึงมีลักษณะของความกรุณาที่มีแก่ผู้ทุกข์ยากเดือดร้อนโดยแท้ เช่น การพระราชทานอภัยโทษเป็นการทั่วไป เนื่องในโอกาสสำคัญของบ้านเมืองคราวสมโภชการประสูติพระราชโอรส “เจ้าหอกลางประสูติเจ้าเป็นพระกุมาร แผ่นดินไหว ลูตุนปีโปรดปล่อยคนโทษในคุกนั้น หมายสมโภชเจ้าฟ้าน้อย” แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงดำรงมั่นทศพิธราชธรรมและพรหมวิหารจากลักษณะความรักและเมตตาที่มีต่อผู้ทุกข์ยากเดือดร้อน

๓.๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับพระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

การพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ต่อเนื่องกันมานับแต่กรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา และกรุงธนบุรีโดยลำดับ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระปฐมกษัตริย์แห่งจักรีวงศ์ ได้ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นเมืองหลวงการพระราชทานอภัยโทษจะมีพื้นฐานมาจากความเมตตาปรานีในรูปการปกครองแบบธรรมราชา ซึ่งนำแนวคิดทางพระพุทธศาสนาในหลักทศพิธราชธรรมและบำเพ็ญทศบารมีมาใช้ อันเป็นการแผ่พระมหากรุณาธิคุณแก่พสกนิกรภายใต้พระบรมโพธิสมภารอย่างเสมอหน้า

^{๕๔} สุพจน์ ธรรมา, “การศึกษาระบบการอภัยโทษ”, วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๓๒.

แนวความคิดเรื่องธรรมราชาและทศพิธราชธรรมนี้เกิดขึ้นภายหลังที่พุทธศาสนาได้แพร่ อิทธิพลเข้ามาในดินแดนสุวรรณภูมิ ความคิดทางพุทธศาสนาได้รับการนำมาใช้เป็นแนวความคิด ทางการเมือง นับตั้งแต่สมัยพระมหากษัตริย์ไทยยุคสุโขทัย ตามหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในไตรภูมิ พระร่วงและศิลาจารึกสมัยสุโขทัยหลักต่างๆ ตั้งแต่สมัยอยุธยาลงมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ การ กล่าวอ้างถึงทศพิธราชธรรมมีอยู่ทั่วไปทุกสมัย จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไม่ว่าจะเป็น พงศาวดารหรือกฎหมายต่างๆ ทศพิธราชธรรมได้รับการกล่าวถึงอยู่เสมอ ทั้งในทางที่เป็นหลัก ซึ่ง พระมหากษัตริย์ควรยึดถือในการปกครองและอธิบายความเสื่อมโทรมของสังคมของอาณาจักรของ ระบอบการปกครองว่ามาจากการที่กษัตริย์ได้มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนไปจากหลักการเช่นนั้น^{๕๕}

๓.๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับพระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของ พระมหากษัตริย์ในยุคปฏิรูปกฎหมายและการศาล

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลนี้ได้มีการตั้ง กระทรวงยุติธรรมขึ้นเริ่มมีการปฏิรูปกฎหมายและการพิพากษาอรรถคดีของศาลมีการยกย่องพระ ราชกฤษฎีกาว่าด้วยพระราชประเพณีกรุงสยามอันมีลักษณะใกล้เคียงกับรัฐธรรมนูญที่มีใช้อยู่ใน ประเทศต่างๆ ในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยกำหนดให้พระเจ้าแผ่นดินมีราชศักดิ์านุภาพเป็นที่ เกิดของความยุติธรรมที่จะระงับซึ่งความทุกข์ร้อนและทรงพระกรุณาอภัยโทษคนผิดกฎหมายนับเป็น พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์ที่ได้นำมาบัญญัติเป็นลายลักษณ์ อักษรเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ การใช้พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษกระทำได้ ๓ ประการ คือ ๑) การพระราชทานอภัยโทษในรูปของพระบรมราชวินิจฉัยในอรรถคดีต่างๆ ใน ฐานะทรงเป็นผู้พระราชทานความยุติธรรมทรงวินิจฉัยอรรถคดีกรณีพิพาทของราษฎรด้วยพระองค์ เอง ต่อมาจึงได้โปรดให้มีลูกขุนแบ่งเบาพระราชภาระ แต่สำหรับความผิดทางอาญา จะต้องนำความ ขึ้นกราบทูลเพื่อขอพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยชี้ขาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในความผิดที่มีโทษ หนักถึงประหารชีวิตและจำคุก คดีที่มีโทษถึงประหารชีวิตพระบรมราชวินิจฉัยพระราชทานอภัย โทษจะโปรดเกล้าฯ ในสองลักษณะ คือ อภัยโทษปล่อยตัวไปและลดโทษจากประหารชีวิตเป็น จำคุก สำหรับคดีที่มีโทษจำคุกซึ่งมิได้มีการกำหนดเวลาไว้การพระราชทานอภัยโทษจะมีลักษณะ

^{๕๕} สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, การทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาพระมหากษัตริย์ในการพระราชทาน ความเป็นธรรมและการพระราชทานอภัยโทษ, หน้า ๑๐ – ๒๔.

ทั้งการปล่อยตัวและการกำหนดระยะเวลาจำคุกเพื่อให้ นักโทษมีเวลาอยู่ในคุกสั้นลงและมีโอกาสได้ออกจากคุกเท่ากับเป็นการลดโทษ ๒) การพระราชทานอภัยโทษแก่ผู้ที่ต้องโทษซึ่งถูกละเลยถวายฎีกา การถูกละเลยถวายฎีกานี้มีทั้งก่อนบังคับโทษหรือระหว่างมีการบังคับโทษ การถวายฎีกาก่อนบังคับโทษจะถวายมาพร้อมกับคำพิพากษาในลักษณะกิ่งกล่าวโทษถึงร้องทุกข์ สำหรับการถวายฎีการะหว่างมีการบังคับโทษจะได้แก่ฎีกาของผู้ต้องโทษที่ถูกคุมขังอยู่ในคุกทั้งคดีที่มีคำพิพากษาถึงที่สุดแล้วและคดีอยู่ในระหว่างการพิจารณา ๓) การพระราชทานอภัยโทษเป็นการทั่วไป การพระราชทานอภัยโทษในลักษณะนี้เป็นการพระราชทานอภัยโทษตามโบราณราชประเพณีที่จะได้ทรงบำเพ็ญอภัยทานปลดปล่อยนักโทษในวาระและโอกาสสำคัญของบ้านเมือง

๓.๒.๖ แนวคิดเกี่ยวกับพระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.๒๔๗๕

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครอง มีการตราพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวเปลี่ยนแปลงพระราชฐานะและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ จนเมื่อมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามฉบับถาวรในวันที่ ๑๐ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๕ ได้บัญญัติรับรองอำนาจในการอภัยโทษให้เป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์โดยถือเป็นการใช้พระราชอำนาจในทางบริหารกล่าวคือ พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจที่จะพระราชทานอภัยโทษ แต่การพระราชทานอภัยโทษไม่มีลักษณะเด็ดขาดและเป็นอิสระเหมือนเดิม คงมีแต่การขอพระราชทานอภัยโทษเมื่อคดีถึงที่สุดและอยู่ระหว่างการบังคับโทษเท่านั้น

เมื่อมีการประกาศใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พุทธศักราช ๒๔๗๗ การพระราชทานอภัยโทษให้แก่ผู้ถูกละเลยถวายฎีกาเป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ภาค ๗ ว่าด้วยการอภัยโทษเปลี่ยนโทษหนักเป็นเบาและลดโทษสำหรับการพระราชทานอภัยโทษเป็นการทั่วไป ยังคงยึดถือตามโบราณราชประเพณี ยึดหลักทศพิธราชธรรมและบำเพ็ญทศบารมีโดยกระทำการผ่านกระบวนการนิติบัญญัติตามคำแนะนำยินยอมของสภาผู้แทนราษฎร

๓.๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับพระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์ในปัจจุบัน

ในรัชกาลปัจจุบันอันเป็นรัชกาลที่ ๙ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ซึ่งได้เสวยสิริราชสมบัติสืบราชสันตติวงศ์ต่อเนื่องมาเป็นเวลา ๒๐๐ กว่าปี ระบบการปกครองบ้านเมืองได้เปลี่ยนจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อันเป็นระบอบที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจเป็นล้นพ้นมาเป็นระบอบที่พระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ แต่พระราชกฤษฎีกาบริหารของพระบรมราชจักรีวงศ์นั้นก็ยังคงอยู่และปรากฏเด่นชัดขึ้นกว่าเดิม เพราะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้ทรงวางพระองค์และปรับพระองค์ให้เข้ากับสถานการณ์ทางการเมืองที่ผันผวนและเปลี่ยนแปลงไปในระยะแรกเริ่มแห่งระบอบประชาธิปไตยประดุจดังได้ทรงประกอบแผ่นดินไทยอันอาจแตกร้างได้โดยง่ายนี้ไว้ในอุ้งพระหัตถ์ ซึ่งมีทั้งความแข็งแกร่งและมั่นคงด้วยพระขันติคุณและความอ่อนโยนด้วยพระมหากรุณาธิคุณ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองในรัชกาลของพระองค์จึงสามารถเกิดขึ้นโดยปราศจากความรุนแรงอย่างที่ได้เกิดมีขึ้นในประเทศต่างๆ การพระราชทานอภัยโทษทางอาญาในรัชกาลปัจจุบันดำเนินการไปตามพระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พุทธศักราช ๒๔๗๗ อภัยโทษเปลี่ยนโทษหนักเป็นเบาและลดโทษมาตรา ๒๕๕ ถึงมาตรา ๒๖๗ โดยมีการแก้ไขเพิ่มเติมดังนี้

๑. พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับที่ ๕) พุทธศักราช ๒๕๑๗ มาตรา ๓ ให้เพิ่มเติมความในมาตรา ๒๖๑ ทวิ ซึ่งกำหนดหลักการกรณีที่คณะรัฐมนตรีเห็นเป็นการสมควรจะถวายคำแนะนำต่อพระมหากษัตริย์ขอให้พระราชทานอภัยโทษแก่ผู้ต้องโทษให้ตราเป็นพระราชกฤษฎีกา

๒. พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับที่ ๒๓) พุทธศักราช ๒๕๔๘ มาตรา ๓ และมาตรา ๔ ซึ่งแก้ไขเปลี่ยนแปลงอำนาจหน้าที่ของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยมาเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม ในมาตรา ๒๕๕ มาตรา ๒๖๑ และมาตรา ๒๖๒ วรรคหนึ่ง

ทรงยึดหลักทศพิธราชธรรม ได้แก่ ธรรมของพระราชาหรือกิจวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติ เป็นคุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมืองหรือธรรมของนักปกครองจักรวรรดิวัตร ราช

สังคหวัดถุและบำเพ็ญทศบารมี ซึ่งมีอยู่บริบูรณ์ครบถ้วนในพระราชจริยาวัตรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ผู้เป็นที่เคารพสักการะของปวงชนชาวไทย

๓.๓ ความสัมพันธ์ของการอภัยทานต่อหลักคิดและวิธีการให้อภัยโทษ

อภัยทานหรือการให้อภัยว่าเป็นสิ่งสำคัญ หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญต่อการให้อภัยโทษของพระมหากษัตริย์ตั้งแต่ยุคสุโขทัย ยุคราชวรางคณาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ทำให้ผู้อยู่ใต้การปกครองมีความเคารพยำเกรงและรักใคร่ต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ที่ให้ความเป็นธรรมต่อไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ ผู้กระทำความผิดมีโอกาสกลับตัวประพฤติตนเป็นพลเมืองดี หลักคิดและวิธีการให้อภัยโทษแต่ละสมัยก็มีความแตกต่างกันตามรูปแบบการปกครอง ดังนี้

๓.๓.๑ การปกครองแบบพ่อปกครองลูก

ในสมัยสุโขทัยนับเป็นราชอาณาจักรอิสระแห่งแรกของไทย สังคมในราชอาณาจักรมีลักษณะเหมือนครอบครัวใหญ่ภายใต้การปกครองของพระมหากษัตริย์ที่เปรียบเสมือนพ่อของราษฎร ทรงเป็นทั้งผู้ปกครองในยามสงบ เป็นผู้นำและให้ความคุ้มครองราษฎรในยามมีภาวะสงคราม พระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจเด็ดขาดแต่พระองค์เดียวในกิจการแผ่นดินทั้งปวง ทรงเป็นที่มาแห่งความยุติธรรมและทรงเป็นผู้พิพากษาสูงสุดบริหารทางศาลในลักษณะของพ่อกับลูก ในยุคต้นและยุคกลางของราชอาณาจักรสุโขทัย เมื่อราษฎรมีความทุกข์ร้อน ข้อยกข้องใจ สามารถร้องทุกข์และขอความเป็นธรรมต่อพระมหากษัตริย์ได้โดยตรง ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกมีความว่า “ในปากประตูมีกระดิ่งอันหนึ่งแขวนไว้ หัน ไพร่ฟ้าหน้าปกกลางบ้านกลางเมืองมีถ้อยมีความ เจ็บท้อง ข้อยกข้องใจ มักจักกล่าวถึงเจ้าถึงขุน ไปลั่นกระดิ่งอันท่านแขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมือง ได้ยินเรียกเมื่อถาม สอนความมั่นด้วยชื่อ ไพร่ฟ้าสุโขทัยนี้จึงชม” การใช้พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษจึงอาศัยหลักแห่งเมตตาธรรมเป็นพื้นฐาน^{๖๐} อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการปกครองของสุโขทัยเองที่พระมหากษัตริย์กับราษฎรมีความสัมพันธ์อันพ่อกับลูก ยังผลให้พระราชทานความกรุณาแก่ผู้ล่วงพระราชอาญาเสมือนพ่อที่ยกโทษทัณฑ์แก่ลูกตามหลักพรหมวิหารและเป็นการบำเพ็ญทศบารมี

^{๖๐} ชลิต ประจงกิจ, บรรณาธิการ, การพระราชทานอภัยโทษตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา ๒๖๑ ทวิ, หน้า ๕ – ๖.

๓.๓.๒ การปกครองแบบธรรมราชา

ลักษณะการปกครองซึ่งพระมหากษัตริย์กับราษฎร มีความสัมพันธ์กันฉันพ่อปกครองลูกนั้นดำรงอยู่จริงในยุคต้นของอาณาจักรสุโขทัยเท่านั้น เมื่ออาณาจักรขยายตัวออกไปทำให้เกิดความซับซ้อนของโครงสร้างของการเมืองและพื้นฐานของความชอบธรรมของอำนาจ จึงเป็นที่เชื่อกันว่าความสัมพันธ์แบบพ่อกับลูกได้ค่อยๆเปลี่ยนไปสู่ความสัมพันธ์แบบเป็นลำดับลดหลั่นกันตามอำนาจที่แข็งตัวยิ่งขึ้น ผู้ปกครองแบบพ่อขุนจึงถูกแทนที่ด้วยผู้ปกครองแบบธรรมราชา^{๖๑} ตามหลักฐานที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วง ซึ่งพระมหาธรรมราชาลิไทย ได้ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้น การที่ทรงเป็นธรรมราชาซึ่งดำรงพระองค์มั่นอยู่ในธรรม ทศพิศราชธรรมก็ได้เป็นเครื่องโน้มน้าวพระราชหฤทัยให้เปี่ยมไปด้วยพระเมตตาธรรม

๓.๓.๓ การปกครองแบบเทวสิทธิ์

พระมหากษัตริย์สมัยกรุงศรีอยุธยาที่ทรงอยู่ในฐานเทวราชทรงมีอำนาจเหนือชีวิตทุกชีวิตในแผ่นดิน การได้มาซึ่งการปกครองในราชอาณาจักรของพระมหากษัตริย์ต้องช่วงชิงและจำเป็นต้องรักษาอำนาจนั้นไว้ ความสัมพันธ์ของพระมหากษัตริย์กับราษฎรจึงมีลักษณะของเจ้ากับข้า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นทั้งเทวราช และเจ้าชีวิต การใช้พระราชอำนาจในการลงโทษมีลักษณะเด็ดขาดเป็นไปตามอรรถาธิบายและพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์แต่ผู้เดียว แนวโน้มการใช้พระราชอำนาจจะเป็นพระเดชมากกว่าพระคุณ การพระราชทานอภัยโทษจะเป็นไปได้ยากในบางสมัยที่พระมหากษัตริย์ซึ่งทรงสืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์สุโขทัยขึ้นครองแผ่นดินได้ทรงนำแนวคิดแบบธรรมราชามาใช้ จึงอาจกล่าวได้ว่าแนวคิดเกี่ยวกับการใช้พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์อยุธยา คือ การผสมผสานกับแนวความคิด เทวราชและธรรมราชา^{๖๒} โดยยึดหลักทศพิศราชธรรม พระมหากษัตริย์อาจทรงใช้พระราชอำนาจที่เด็ดขาดของพระองค์ลงโทษหรืออภัยโทษผู้ใดตามพระราชอัธยาศัยและในเวลาเดียวกันก็ทรงใช้พระราชอำนาจนั่นไปในลักษณะอ่อนโยนและผ่อนปรนตามหลักเมตตาธรรมแบบธรรมราชาด้วย ทั้งนี้ปรากฏว่าแนวโน้มของแนวคิดเทวราชนั้นจะมีบทบาทต่อการใช้พระราชอำนาจนี้อยู่ในลักษณะที่เป็นพระเดช

^{๖๑} เพ็ญจันทร์ โชติบาล, พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์ไทย, หน้า

๓.

^{๖๒} ชลิต ประจงกิจ, บรรณาธิการ, การพระราชทานอภัยโทษตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา ๒๖๑ ทวิ., หน้า ๕ – ๖.

มากกว่าพระองค์ ด้วยเหตุนี้การพระราชทานอภัยโทษใดๆจึงเป็นสิ่งที่กระทำได้อย่างยิ่งทั้งนี้เพื่อรักษาไว้ซึ่งความดีความชอบของพระราชอำนาจของพระองค์ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องอาศัยผู้กราบบังคมทูลขอพระราชทานอภัยโทษให้ ซึ่งผู้ขอพระราชทานอภัยโทษจำเป็นต้องเป็นผู้ที่พระมหากษัตริย์ทรงโปรดปรานหรือทรงเคารพนับถือ^{๖๓} การใช้พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์ยุคนั้น มิได้จัดอยู่เฉพาะการพระราชทานอภัยโทษแก่ผู้ต้องราชทัณฑ์เป็นการเฉพาะตัวเท่านั้น หากยังมีพระราชทานอภัยโทษเป็นการทั่วไปอีกด้วย โดยถือเป็นโบราณราชประเพณีสำหรับพระมหากษัตริย์ที่จะพระราชทานอภัยโทษในวโรกาสอันเป็นมิ่งมงคลของชาติบ้านเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

๓.๓.๓ การปกครองแบบประชาธิปไตย

พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พุทธศักราช ๒๔๗๕ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวฉบับคณะราษฎรมีผลเป็นการเปลี่ยนแปลงพระราชฐานะและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ กล่าวคืออำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ ซึ่งแต่เดิมเป็นของพระมหากษัตริย์แต่พระองค์เดียวในฐานที่ทรงเป็นองค์รัฐาธิปัตย์ตกเป็นของราษฎรทั้งหลาย โดยมีบุคคลหรือคณะบุคคลได้แก่ กษัตริย์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร คณะกรรมการราษฎรและศาลเป็นผู้ใช้อำนาจแทนราษฎรในเวลาเดียวกันธรรมนูญการปกครองแผ่นดินฉบับแรกนี้ ได้กำหนดพระราชฐานะเป็นการถวายพระเกียรติแด่พระมหากษัตริย์โดยให้พระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์พระประมุขของประเทศ ตามมาตรา ๓ ซึ่งบัญญัติว่า “กษัตริย์เป็นประมุขสูงสุดของประเทศ พระราชบัญญัติก็ดี คำวินิจฉัยของศาลก็ดี การอื่นๆซึ่งจะมีบทกฎหมายระบุไว้โดยเฉพาะก็ดีจะต้องกระทำในนามของกษัตริย์” ผลของการเปลี่ยนแปลงพระราชฐานะและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ตามพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวนี้เองทำให้แนวความคิดของการใช้พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์ต้องเปลี่ยนแปลงไปอย่างใหญ่หลวง กล่าวคือ อำนาจในการอภัยโทษซึ่งเป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์โดยโบราณราชประเพณี

^{๖๓} เพ็ญจันทร์ โชติบาล, พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์ไทย, หน้า

อันมีมาแต่บรรพกาลนั้น ได้ถูกกำหนดให้เป็นอำนาจคณะกรรมการราษฎร แต่ให้คำแนะนำขอพระบรมราชานุญาตเสียก่อน เมื่อมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามฉบับถาวรในวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ แล้ว รัฐธรรมนูญก็ได้บัญญัติรับรองอำนาจในการอภัยโทษ ให้เป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์คู่เดิมโดยถือเป็นการใช้พระราชอำนาจในทางบริหาร นับว่าเป็นการนำพระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์มาบัญญัติไว้เป็นลายลักษณ์อักษรและมีผลบังคับใช้อย่างจริงจังเป็นครั้งแรกหลังจากได้มีความพยายามที่จะนำพระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์มาบัญญัติไว้เป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว ครั้งหนึ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหากต้องล้มเหลวลงเพราะมิได้มีการประกาศใช้เป็นกฎหมาย อาจกล่าวได้ว่าพระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์ในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น เมื่อเปลี่ยนมาเป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญแล้ว ยังคงเป็นพระราชอำนาจเด็ดขาดและเป็นพระราชอำนาจเฉพาะพระองค์โดยแท้ นอกจากนั้นยังมีบทบัญญัติ มาตรการสำคัญในรัฐธรรมนูญอีกบางมาตราที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของพระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดและรูปแบบของการพระราชทานอภัยโทษที่ปรากฏในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ไม่ว่าจะเป็นการพระราชทานอภัยโทษในรูปแบบของพระบรมราชวินิจฉัย อรรถคดีต่างๆ การพระราชทานอภัยโทษแก่ผู้ต้องโทษซึ่งหลุดเกล้าฯ ถวายฎีกาหรือเป็นการพระราชทานอภัยโทษเป็นการทั่วไป

๓.๔ ผลของแนวคิดเรื่องอภัยทานต่อการให้อภัยโทษ

หลักธรรมที่เป็นธรรมเนียมปฏิบัติของผู้ปกครองมี ๓ หมวด คือ จักรวรรดิวัตร ราชสังคหวัตรและทศพิธราชธรรม หลักธรรม ๓ หมวดนี้ ได้รับการยอมรับเป็นระบบธรรมเพื่อการปกครองของพระมหากษัตริย์โดยตลอด ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕ และแม้ในปัจจุบันก็ยังยึดถือหลักทศพิธราชธรรม ว่าเป็นหลักธรรมที่สำคัญของพระมหากษัตริย์รวมทั้งได้รับการประยุกต์ให้เป็นหลักธรรมสำหรับผู้ทำหน้าที่ปกครอง บริหารงานในระดับต่างๆ ด้วย^{๖๔} พระราชอำนาจใน

^{๖๔} สุภาพรรณ ณ บางช้าง, “พุทธธรรมที่เป็นรากฐานของสังคมไทยก่อนสมัยสุโขทัยถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง”, รายงานการวิจัย, หน้า ๑๗๔ – ๑๙๓.

การพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์ไทย ปรากฏรูปแบบที่ชัดเจนในการใช้พระราชอำนาจการพระราชทานอภัยโทษสมัยพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แบ่งเป็น ๓ ประเภทคือ ๑) การพระราชทานอภัยโทษในรูปพระบรมราชวินิจฉัยในกรณีคดีต่างๆ ในฐานะทรงเป็นผู้พระราชทานความยุติธรรมทรงวินิจฉัยกรณีพิพาทของราษฎรด้วยพระองค์เองต่อมาได้โปรดให้มีลูกขุนแบ่งเบาพระราชภาระ แต่สำหรับความผิดทางอาญาจะต้องนำความขึ้นกราบบังคมทูล เพื่อขอพระราชทานบรมราชวินิจฉัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในความผิดที่มีโทษหนักถึงประหารชีวิตและจำคุกคดีที่มีโทษถึงประหารชีวิตพระบรมราชวินิจฉัยพระราชทานอภัยโทษจะโปรดเกล้าฯ ในสองลักษณะคือ อภัยโทษปล่อยตัวไปและอภัยโทษลดโทษจากประหารชีวิตเป็นจำคุก สำหรับคดีที่มีโทษจำคุกซึ่งมิได้มีการกำหนดเวลาไว้การพระราชทานอภัยโทษจะมีลักษณะทั้งการปล่อยตัวและการกำหนดระยะเวลาจำคุก เพื่อให้หนักโทษมีเวลาอยู่ในคุกสั้นลงและมีโอกาสได้ออกจากคุกเท่ากับเป็นการลดโทษ ๒) การพระราชทานอภัยโทษแก่ผู้ที่ต้องโทษซึ่งทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา การทูลเกล้าฯ ถวายฎีกานี้มีทั้งก่อนบังคับโทษหรือระหว่างมีการบังคับโทษ การถวายฎีกาก่อนการบังคับโทษจะถวายมาพร้อมกับคำพิพากษาในลักษณะที่กล่าวโทษถึงร้องทุกข์สำหรับการถวายฎีการะหว่างมีการบังคับโทษ จะได้แก่ฎีกาของผู้ต้องโทษที่ถูกคุมขังอยู่ในคุกทั้งที่คดีมีคำพิพากษาถึงที่สุดแล้วและคดีอยู่ระหว่างการพิจารณา ๓) การพระราชทานอภัยโทษเป็นการทั่วไปการพระราชทานอภัยโทษในลักษณะนี้ เป็นการพระราชทานอภัยโทษตามโบราณราชประเพณี ที่จะได้ทรงบำเพ็ญอภัยทานปลดปล่อยนักโทษในวาระและโอกาสสำคัญของบ้านเมืองภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ การใช้พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษยกโทษหรือลดโทษ เป็นไปตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ กรณีไม่มีบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญบังคับแก่กรณีใดให้วินิจฉัยกรณีนั้นไปตามประเพณีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขพระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการตราพระราชกฤษฎีกาโดยไม่ขัดต่อกฎหมายและทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษ^{๖๕} การพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์มีพื้นฐานมาจากความเมตตาปราณีใช้แนวคิดการปกครองแบบธรรมราชา ซึ่งนำแนวความคิดทางพระพุทธศาสนาในหลักทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการมาใช้

^{๖๕} ชลิต ประจงกิจ, บรรณาธิการ, การพระราชทานอภัยโทษตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา ๒๖๑ ทวิ., หน้า ๑๘ – ๒๘.

การพระราชทานอภัยโทษยังมีบทบาทในการแก้ไขความผิดพลาดของกระบวนการยุติธรรม (miscarriage of justice) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อศาลได้มีคำพิพากษาถึงที่สุดให้ลงโทษ อันเป็นที่รับรู้กันอยู่โดยทั่วไปโดยหลักความศักดิ์สิทธิ์ของคำพิพากษาพระมหากษัตริย์ไทยในอดีตกาลเองก็ทรงเคารพในหลักการดังกล่าวโดยจะเห็นได้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งได้ทรงวางหลักในการฎีกาขอพระราชทานอภัยโทษว่าจะต้องไม่เป็นการโต้แย้งคำพิพากษาศาลซึ่งถึงที่สุด เป็นที่ยอมรับกันว่าคำตัดสินของศาลนั้นก็อาจผิดพลาดได้ ดังนั้นหากไม่มีมาตรการใดมาแก้ไขเยียวยา ความผิดพลาดนั้นก็จะไม่เป็นการยุติธรรมต่อผู้ที่ได้รับผลของคำพิพากษา การพระราชทานอภัยโทษที่ดี การนิรโทษกรรมที่ดี ล้วนเป็นมาตรการ ในการแก้ไขความผิดพลาดของกระบวนการยุติธรรมทั้งสิ้น^{๖๖} ยิ่งไปกว่านั้นมาตรการในการรื้อฟื้นคดีอาญาขึ้นพิจารณาใหม่ อันเป็นมาตรการในการแก้ไขความผิดพลาดประการหนึ่ง ซึ่งประเทศไทยได้นำเข้ามาใช้ในระยะไม่กี่ปีที่ผ่านมา ก็เป็นเครื่องยืนยันได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามการพระราชทานอภัยโทษดูจะเป็นมาตรการที่ได้เปรียบกว่ามาตรการอื่นๆ ที่กล่าวมาเพราะมาตรการเหล่านั้นใช้ได้โดยจำกัดและไม่สามารถแก้ไขได้โดยฉับพลันดังเช่นการพระราชทานอภัยโทษ

ดังนั้นแนวคิดเรื่องอภัยทานต่อการให้อภัยโทษทำให้ผู้อยู่ใต้การปกครองมีความเคารพยำเกรงและรักใคร่ต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ให้ความเป็นธรรมต่อไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ ผู้กระทำความผิดมีโอกาสกลับตัวประพฤติตนเป็นพลเมืองดีและบำเพ็ญประโยชน์แก่ครอบครัวและสังคมบ้านเมือง ผลการวิเคราะห์พัฒนาการของการอภัยโทษบนฐานความคิดเรื่องอภัยทานในสังคมไทย เริ่มจากยุคสุโขทัย อยุธยา รัตนโกสินทร์ตอนต้นและหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขภายใต้บทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๔๗๕ จนถึงปัจจุบันพระมหากษัตริย์ทรงใช้พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษแต่เพียงผู้เดียว อภัยทานหรือการให้อภัยนับว่าเป็นสิ่งสำคัญ หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญที่จะนำพาสังคมให้มีความสุขร่มเย็น ลดปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในสังคม ดังพุทธภาษิตที่ว่า “ผู้ให้ย่อมเป็นที่รัก” การที่จะให้บุคคลใดใคร่นั้นจะต้องเป็นผู้ให้ คือ ทานนั่นเอง แต่ทานที่ให้ผลสูงสุดคืออภัยทานหรือ

^{๖๖} เพ็ญจันทร์ โชติบาล, พระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษของพระมหากษัตริย์ไทย, หน้า ๒๑๒ – ๒๑๓.

ให้ความไม่มีภัย เป็นการแสดงถึงความรักและเมตตาต่อพสกนิกร ให้โอกาสผู้ต้องโทษกลับตัวกลับใจมิให้กลับไปทำความผิดซ้ำอีก เป็นมาตรการที่ดีของสังคม การอภัยโทษยังเป็นมาตรการที่ช่วยเยียวยาแก้ไขความผิดพลาดของกระบวนการยุติธรรมและเป็นพุทธสันติวิธีที่จะนำมาจัดการกับปัญหาความขัดแย้งเป็นจุดเริ่มต้นของการปรองดองและเป็นการสร้างบรรยากาศแห่งการสมานฉันท์ในปัจเจกบุคคล และประเทศชาติได้